

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Babayev Elsevər Ramiz

“Müəssisənin maliyyə çevikliyinin təmin edilməsində
maliyyə menecmentinin rolu”

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

**İxtisasın şifri və adı
İxtisaslaşmanın adı**

**060403 Maliyyə
Maliyyə menecmenti**

**Elmi rəhbər
Magistr proqramının rəhbəri
Kafedra müdiri**

**i.ü.f.d. A.A.Hüseynov
i.e.d., prof. Ə.Ə.Ələkbərov**

BAKİ – 2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL. MÜƏSSİSƏNİN MALİYYƏ ÇEVİKLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ MALİYYƏ MENECMENTİNİN ROLUNUN NƏZƏRİ - METODOLOJİ ƏSASLARI	7
1.1.Bazar münasibətləri şəraitində maliyyə menecmenti və onun inkişaf xüsusiyyətləri	7
1.2 . Müəssisələrdə maliyyə çevikliyinin təmin edilməsində beynəlxalq təcrübə..	24
II FƏSİL. MÜASİR ŞƏRAİTDƏ MÜƏSSİSƏLƏRDƏ MALİYYƏ ÇEVİKLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ MALİYYƏ MENECMENTİNİN ROLUNUN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ	32
2.1. Müasir şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatında müəssisələrin maliyyə çevikliyi probleminin təhlili və onun qiymətləndirilməsi məsələləri	32
2.2. Azərbaycanın davamlı iqtisadi inkişafında maliyyə menecmentinin rolunun qiymətləndirilməsi.....	42
III FƏSİL. MÜƏSSİSƏLƏRDƏ MALİYYƏ ÇEVİKLİYİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ PROBLEMİNİN HƏLLİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ	49
3.1. Qlobal iqtisadi sistemdə müəssisələrdə maliyyə çevikliyinin təmin edilməsi sahəsində maliyyə menecmentinin rolu və onun inkişaf perspektivləri	49
3.2. Müəssisələrdə maliyyə çevikliyinin təmin edilməsinin təkmilləşdirilməsi.....	58
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	67
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	73

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Maliyyə çevikliyi müəssisənin sürətli inkişaf etmiş investisiya ehtiyatlarının lazımı həcmi tez iqtisadi inkişafa sürətləndirmək üçün yeni imkanlar təmin edən yüksək effektiv investisiya təkliflərinin gözlənilməz görünüşü ilə tez bir zamanda qurma qabiliyyətidir.

Maliyyə çevikliyi müəssisənin gözlənilməz hallar üzündən vəsaitlərin alınmasında gözlənilməz fasilələrə qarşı durma qabiliyyəti ilə xarakterizə olunur. Bu, müxtəlif mənbələrdən borc almaq, səhm kapitalını artırmaq, aktivlərin satılması və yenidən bölüşdürülməsi, dəyişən şərtlərdə yaşamaq üçün müəssisənin fəaliyyətinin səviyyəsini və xarakterini dəyişdirmək qabiliyyətidir.

Maliyyə çevikliyi şirkətin gözlənilməz səbəblərdən gözlənilməz pul axınlarının gecikmələrinə qarşı durma qabiliyyəti, yəni müxtəlif mənbələrdən pul vəsaitlərini cəlb etmək, öz sərmayəsini artırmaq və dəyişən şəraitə uyğun olaraq fəaliyyət istiqamətini tənzimləmək bacarığıdır. Vəsaitləri cəlb etmək qabiliyyəti bir çox amillərdən asılıdır və sürətli dəyişikliklərə məruz qalır. Bu, rentabellik, sabitlik, nisbi ölçüsü, sənaye sahəsindəki şirkətin mövqeyi, aktivlərin tərkibi və kapital strukturundan, həmçinin kredit bazarının inkişafı şəraitində və tendensiyalarından asılıdır.

Şirkətin maliyyə çevikliyinə olan ehtiyacı da arzuolunan likvidlik səviyyəsinə təsir göstərir. Məsələn, likvidliyə daha çox gözlənilmədən böyük bir müştəri sifarişi, eləcə də rəqabət tələblərinə uyğun olaraq reklam xərclərini sürətlə artırmaq istəyən bir şirkətin məhsullarını sürətlə çatdırmaq istəyən bir şirkət ehtiyac duyur. Likvidlik ehtiyacında həm də şirkətin tələbi üzrə xarici maliyyəşmənin ölçüsü də, məsələn, kredit xətti və ya bərpa olunan kredit şəklində əks oluna bilər.

Bir müəssisənin maliyyə çevikliyinə qiymətləndirilməsinə təsir göstərən digər amillər onun kommersiya kağızların, istiqrazların və imtiyazlı səhmlərin reytingi; aktivlərin satışı üzrə məhdudiyətlər; xərclərin diskresion dərəcəsi; dəyişən şərtlərə tez cavab vermə qabiliyyəti: tətillər, tələbatın azaldılması və ya təchizatın dayandırılmasıdır.

Uzunmüddətli ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsində maliyyə çevikliyi də vacibdir.

Müasir şəraitdə müəssisənin maliyyə çevikliyi müəssisənin mövcud və gələcək dövrlərdə maliyyə resurslarını əldə etmək, bölüşdürmək və istifadə etmək qabiliyyətini əks etdirən kompleks bir kompleks konsepsiyadır, onun sağlması və inkişafını təmin edir.

Bu gün elm və texnologiyanın inkişafı məhsuldarlığın artması ilə dünya bazarlarında malların və xidmətlərin istehsalının artmasına səbəb olmuşdur. Artım, maliyyə menecmentinin funksiyasının biznesin digər funksiyalarına əlavə olaraq fərqli bir ölçüyə sahib olmasına səbəb oldu. Bununla belə, beynəlxalq maliyyə bazarlarında böhranlar istehsalın dəyərsizləşməsinə gətirib çıxardı, maliyyə savadlılığı və maliyyə bilikləri biznes və fərdlər baxımından əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu prosesdə maliyyə menecmentini proaktiv şəkildə idarə edən və səmərəli maliyyə qərarları alan müəssisələr maliyyə böhranları ilə mənfi təsirlənmir. Ona görə də, maliyyə çevikliyinə təmin edilməsində maliyyə menecmentinin xüsusi əhəmiyyəti vardır.

Tədqiqatın predmeti və obyekt. Tədqiqatın obyektini maliyyə menecmentidir, bununla bağlı olan bütün məsələlər tədqiqatın predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Müəssisələrdə maliyyə çevikliyinə təmin edilməsində maliyyə menecmentinin rolunun öyrənilməsi tədqiqatın məqsədini təşkil edir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi lazım gəlir:

- Bazar münasibətləri şəraitində maliyyə menecmenti və onun inkişaf xüsusiyyətlərini öyrənmək;
- Müəssisələrdə maliyyə çevikliyinə təmin edilməsində beynəlxalq təcrübənin araşdırılması;
- Müasir şəraitdə Azərbaycan iqtisadiyyatında müəssisələrin maliyyə çevikliyi probleminin təhlili və onun qiymətləndirilməsi məsələlərinə nəzər salmaq

- Azərbaycanın davamlı iqtisadi inkişafında maliyyə menecmentinin rolunu qiymətləndirilmək
- Qlobal iqtisadi sistemdə müəssisələrdə maliyyə çevikliyinə təmin edilməsi sahəsində maliyyə menecmentinin rolu və onun inkişaf perspektivlərini göstərmək;
- Müəssisələrdə maliyyə çevikliyinə təmin edilməsinin təkmilləşdirilməsini tədqiq etmək

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqat işinin yazılmasında iqtisadiyyata dair dərsliklərdən, dərs vəsaitlərindən, xarici və yerli tədqiqatçıların bu sahədəki tədqiqat işlərindən, məqalə və monoqrafiyalardan bəhrələnmişdir. Tədqiqat işində müqayisə, iqtisadi təhlil, müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılar hesab olunur:

- Bazar münasibətləri şəraitində maliyyə menecmenti və onun inkişaf xüsusiyyətləri araşdırılmışdır
- Müəssisələrdə maliyyə çevikliyinə təmin edilməsində beynəlxalq təcrübəyə nəzər salınmışdır
- Müasir şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatında müəssisələrin maliyyə çevikliyi probleminin təhlili və onun qiymətləndirilmişdir
- Azərbaycanın davamlı iqtisadi inkişafında maliyyə menecmentinin rolunu qiymətləndirilmişdir
- Qlobal iqtisadi sistemdə müəssisələrdə maliyyə çevikliyinə təmin edilməsi sahəsində maliyyə menecmentinin rolu və onun inkişaf perspektivlərini göstərilmişdir;
- Müəssisələrdə maliyyə çevikliyinə təmin edilməsinin təkmilləşdirilməsini tədqiq edilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. İşin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas nəzəri müddəaları, nəticələri, işlənilib hazırlanmış təkliflər ölkənin maliyyə sisteminin çevikliyinə faydalı töhfələr təmin etməyə imkan verə bilər. Tədqiqatın

nəticələri ali təhsil müəssisələrində tələbələrə tədris edilən iqtisadi fənnlərin tədrisində, buraxılış və kurs işlərinin yerinə yetirilməsində istifadə edilə bilər. Bununla yanaşı tədqiqat işində irəli sürülən təkliflər müəssisələrdə maliyyə çevikliyinin təmin olunmasında vasitə hesab edilə bilər.

İşin həcmi və strukturu. Dissertasiya işi giriş - 3 fəsil, 6 yarım fəsil, nəticə və təkliflər bölməsindən və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Dissertasiyanın giriş hissəsində mövzunun aktuallığı, məqsədi və vəzifələri, nəzəri və metodoloji əsası, elmi yeniliyi, praktiki əhəmiyyəti verilmişdir.

I FƏSİL. MÜƏSSİSƏNİN MALİYYƏ ÇEVİKLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ MALİYYƏ MENECMENTİNİN ROLUNUN NƏZƏRİ - METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Bazar münasibətləri şəraitində maliyyə menecmenti və onun inkişaf xüsusiyyətləri

Maliyyə menecmenti müəssisənin kapital dövriyyəsinin, maliyyə resurslarının formalaşdırılmasının və istifadə edilməsinin idarə edilməsi prosesidir ki, onun köməylə təsərrüfat subyekti strateji, taktiki və mövcud məqsədlərinə daha cəld nail olur.

Maliyyə menecmentinin effektiv fəaliyyətini qura bilmək üçün idarəetmədə strategiya və taktika reallaşdırılmalıdır.

Maliyyə menecmentinin strategiyası müəyyən qayda və məhdudiyyətlər toplusunun köməylə qarşıya qoyulan hədəfə çatmaqdan ötrü maliyyə ehtiyatlarının ümumi yönəldilməsi və istifadə edilməsi üsullarıdır. İşlənilib hazırlanmış strategiyanın köməylə müəssisə fərdi imkanlarını müəyyən olunmuş məqsədin əksinə olmayan bütün mümkün həll variantları üzərində cəmləyir. Qarşıya qoyulmuş vəzifə yerinə yetirildikdən sonra bu strategiya müəssisənin inkişaf etməsinin yeni hədəflərinə müvafiq olaraq düzəldilir.

Maliyyə menecmentinin taktikası müəyyən şəraitdə qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün xüsusi üsul və vasitələrin məcmusunu bildirir. Hər bir təsərrüfat prosesində ən optimal qərarın qəbul olunması və idarəetmə zamanı konkret metodlarının seçilməsi maliyyə xidmətinin ən vacib taktiki vəzifəsi hesab edilir.

Maliyyənin idarə olunması prosesi aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

- müəssisənin bazar dəyərini maksimum dərəcədə artırmaq;
- daimi artım templərinin təmin edilməsi;
- mənfəəti maksimallaşdırmaq;
- maliyyə sabitliyini təmin etmək;
- əmtəə və xidmətlərin satış həcmi artırmaq;
- rəqiblərlə mübarizədə başçılıq etmək.

Bir təsərrüfat subyektinin maliyyə idarəetmə sistemi maliyyə planlaşdırma, maliyyə uçotu və təhlilindən, idarəetmə qərarlarının qəbulundan ibarətdir. [12, s.63]

Digər idarəetmə sistemlərinə baxmayaraq, maliyyə idarəetməsi iki alt sistem - idarə edən (idarəetmənin subyektini) ilə idarə olunan (idarəetmənin obyektini) - qarşılıqlı təsirə və qarşılıqlı əlaqəsi olaraq təmsil oluna bilər.

Maliyyə menecmentini reallaşdırılarkən idarəetmə obyektini kimi birinci növbədə maliyyə resursları, onların əmələ gəlməsinin mənbələri və istifadə edilməsi istiqamətləri, o cümlədən də təsərrüfat subyektinin kapital daxilolmaları və ödənişlərin davamlı axınıni göstərən pul dövriyyəsi çıxış edir. Şirkətin pul vəsaitinin hər bir istiqamətinin hər hansı bir mənbəyə uyğun gəlməsi lazımdır. Bu qaynaqlara istehsal qoyulan investisiya və aktivlər formasında xüsusi kapital və öhdəliklər daxildir.

Bazar iqtisadiyyatında maliyyənin idarə olunması prosesində təsərrüfat subyektlərinin hər biri maliyyə bazarlarında investor və emitent, borc almış ilə borc vermiş kimi fəaliyyət göstərir. Bu zaman baş vermiş əlaqələrə üç qrupa bölünmüş aşağıdakı ayrı-ayrı maliyyə alətləri vasitəsilə xidmət göstərilir:

- nağd pul (xəzinə, hesablaşma və digər hesablarda pullar);
- kredit alətləri (istiqraz kağızları, müqavilələr, satış müqavilələri);
- müəssisənin nizamnamə kapitalında iştirakının fərqli üsulları

(səhmlər, paylar, şərikli olan iştirak və b.).

İdarə edilən obyektə təsir bir çox üsullar və vasitələrin köməyiylə reallaşdırılır. Onların əsas qrupunu iqtisadiyyatın mərkəzləşdirilmiş bir dövlətdə idarə edilməsinə istiqamətlənmiş üsulları təşkil etməkdədir. Göstərilən üsulların hər biri ümumi iqtisadi xarakterə malikdir və onlara amortizasiya ayırmaları, sığorta, kreditləşdirmə, kassa və hesablaşma əməliyyatları, vergi qoyma, qiymətyaranma sistemləri daxil edilirlər.

Son dövrlər Azərbaycanın müxtəlif firma və şirkətlərinin praktikasında maliyyə menecmentinin faktoring, françayzing, selenq və injinerinq kimi müəyyən üsulların elementləri tətbiq olunmağa başlamışdır.

İdarəetmə subyekti şirkətin maliyyə xidmətində toplanmış mütəxəssislər qrupudur. Bu xidmət şirkətin likvidliyinin və ödəmə qabiliyyətinin artırılmasına, daha çox mənfəət əldə olunmasına istiqamətlənmiş strateji, taktiki məqsədləri işləyib hazırlayaraq reallaşdırır.

Beləliklə, maliyyə xidmətinin işçilərinin başlıca vəzifəsi təsərrüfat hesabı ilə özünümaliyyələşdirmə prinsipinə əsasən maliyyə funksiyalarının tam həyata keçirilməsinə nail olmaqdır. Bu isə ilk növbədə rentabelliyn artırılması, əmək məhsuldarlığını yüksəltməklə mənfəətin çoxaldılması, keyfiyyət göstəricilərinə toxunmadan məhsulun (işin, xidmətin) maya dəyərinin azaldılması, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin tətbiq edilməsi hesabına müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təkmilləşdirilməsi deməkdir. Öz növbəsində də ayrı-ayrılıqda götürüldükdə hər bir müəssisənin maliyyə sisteminin möhkəmləndirilməsi ümumidövlət maliyyəsinin sabitləşməsinə xidmət göstərir.

Təşkilatların maliyyəsinin möhkəmləndirilməsinin başlıca yolları onların pul vəsaitlərinin həcmələrinin optimallaşdırılması və onların qıtlığının qarşısının alınması ilə əlaqədardır.

Müəssisələrdə maliyyənin təkmilləşdirilməsinin ən yaxşı istiqamətləri aşağıdakılardır:

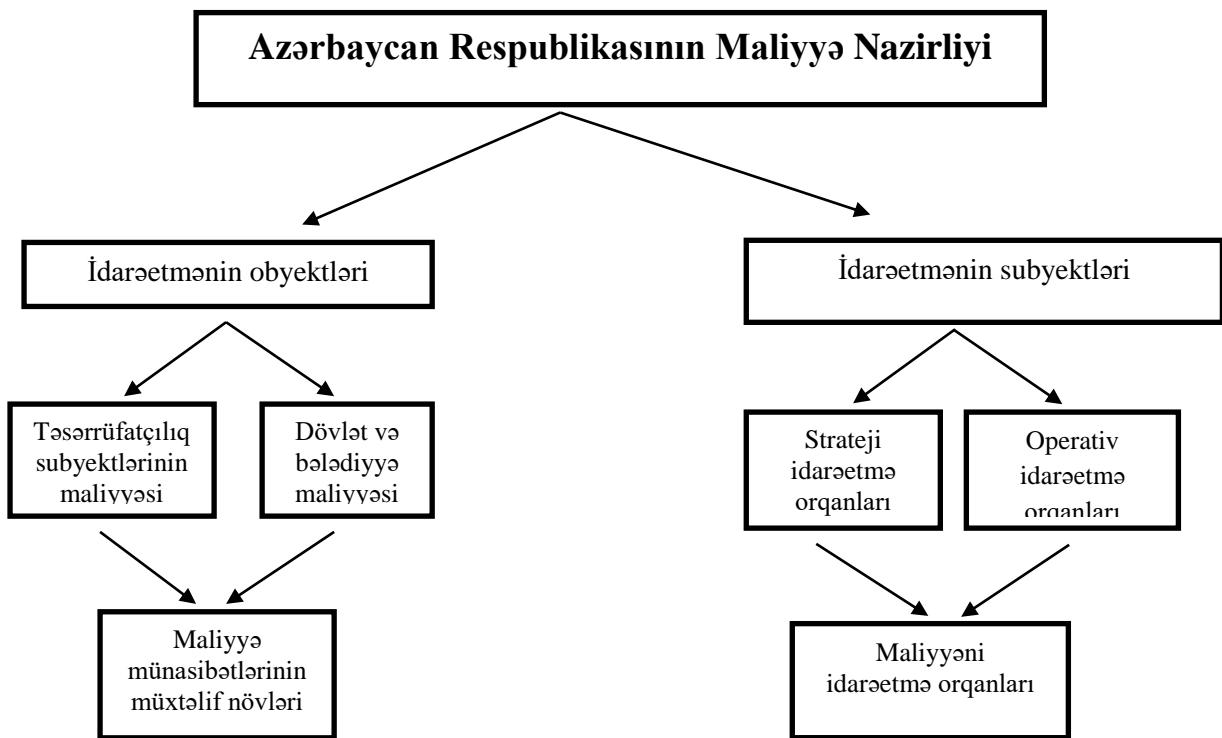
- iqtisadi fəaliyyətinin sistemli- davamlı təhlili;
- maliyyə sabitliyi təmin etmək məqsədilə mövcud tələblərə müvafiq olaraq dövriyyə vəsaitlərinin təşkil edilməsi;
- sabit və dəyişkən qruplara ayırmaqla müəssisənin xərclərinin optimallaşdırılması ilə “məsrəflər-pul gəliri-mənfəət” halqasındakı amillərin qarşılıqlı təsiri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyən edilməsi;
- mənfəətin bölüşdürülməsinin səmərəli variantının tapılması və daha effektiv dividend siyasətinin seçilib reallaşdırılması;
- pul vəsaitləri qaynaqlarının ən lazım olan parametrlərinin seçilməsi ilə bank sistemə təsirini çoxaltmaq üçün kommersiya kreditin və veksəl dövriyyəsinin lap geniş tətbiq edilməsi;

- istehsalı inkişaf etdirmək məqsədi ilə lizinq münasibətlərindən geniş istifadə olunması;
- balansın qeyri-qənaətbəxş quruluşa malik olmasına mane olmaq məqsədilə əmlakın tərkibi ilə onun qaynaqlarının formalaşmasının təkmilləşdirilməyi;
- müəssisənin strateji maliyyə siyasəti vasitəsilə işlənərək hazırlanması və reallaşdırılması;

İdarəetmə insan fəaliyyətinin bütün sferalarına aiddir. İdarəetmə dedikdə, bir sıra nəticələrə nail olmaq məqsədilə subyektlərin məsmu üsul və metodların köməyi ilə obyektə şüurlu və məqsədyönlü təsiri başa düşülür.

Maliyyənin idarə edilməsi idarəetmə fəaliyyətinin mühüm sahəsidir. Maliyyənin idarə edilməsi dedikdə institusional maliyyə sistemində daxil olan subyektlərin maliyyə münasibətləri olan obyektlərə maliyyə resurslarının səmərəli yenidən bölgüsü və istifadə edilməsi məqsədi ilə təsiri başa düşülür [12, 67]. Başqa sözlə, maliyyənin idarə edilməsi-dövlətin maliyyə mexanizminin praktiki idarə edilməsi ilə əlaqədar məqsədyönlü fəaliyyətdir. Bu fəaliyyət xüsusi təşkilati strukturların (aparat), müəyyən metodların, o cümlədən müxtəlif stimulların və sanksiyaların köməyi ilə həyata keçirilir.

Hər hansı idarəetmə sistemində idarəetmənin obyektə və subyektə vardır. Maliyyəyə tətbiqən idarəetmənin obyektə müxtəlif maliyyə münasibətləri növləridir. Maliyyə elmində idarəetmənin subyektə dedikdə idarəetməni bilavasitə həyata keçirən müxtəlif təşkilati strukturların məcmusu başa düşülür (sxem 1.1).

Sxem 1.1. Maliyyənin idarə edilməsinin elementləri

Əvvəllərdə göstərilmiş təsnifata uyğun olaraq maliyyə münasibətlərinin aşağıdakı iki qrupu fərqləndirilir ki, onlar da idarəetmənin obyekt kimi qəbul edilir:

1. təsərrüfatçılıq subyektlərinin maliyyəsi;
2. dövlət və bələdiyyə maliyyəsi.

Onlara aşağıdakı idarəetmə subyektləri uyğun gəlir:

1. strateji idarəetmə orqanları;
2. operativ idarəetmə orqanları.

Makrosəviyyədə bu kimi strukturlara dövlət hakimiyyət orqanları, yerli özünüidarəetmə orqanları, dövlət və bələdiyyə maliyyəsinin idarə edilməsini həyata keçirən büdcə prosesinin digər iştirakçıları aiddir. Kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarında maliyyənin idarə edilməsini maliyyə idarələri, şöbə və ya xidmətlər həyata keçirir. Təşkilatların maliyyəni idarəetmə orqanlarının strukturu onun həcmindən (holding, orta və kiçik müəssisələr və s), fəaliyyət növündən (sığorta, investisiya, bank fəaliyyəti və s) və bir sıra hallarda həm də təşkilati- hüquqi formalardan (məsələn: büdcə müəssisəsi, unitar müəssisə və s.) asılıdır.

Maliyyənin idarə edilməsini həyata keçirən bütün təşkilati strukturlar maliyyəni idarə edən orqanlar adlanır.

Bu orqanların fəaliyyəti çoxaspektlidir və böyük mürəkkəbliyi ilə xarakterizə olunur, çünki maliyyənin idarəedilməsi obyekt kimi dövlətin maliyyə sisteminin sferaları və həlqələrini təşkil edən maliyyə resursları növləri çıxış edir. Başqa sözlə, maliyyə sisteminin hər sferası və həlqəsi maliyyənin idarə edilməsinin obyektidir.

İdarəetmə subyektləri maliyyənin idarə edilməsi gedişində idarəetmənin vahid fənd və üsullarından, habelə maliyyəyə məqsədyönlü təsirin spesifik metodlarından istifadə edirlər [5, 78].

Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində aşağıdakı funksional elementləri ayırmaq lazımdır:

- 1) maliyyə planlaşdırılması və proqnozlaşdırılması;
- 2) strateji və operativ idarəetmə;
- 3) maliyyə nəzarəti.

Bütün bu elementlər maliyyə siyasətinin tədbirlərinin dövlət orqanlarının, hüquqi şəxslərin və vətəndaşların cari fəaliyyətlərinə tətbiq edilməsini təmin edir.

Maliyyə planlaşdırılması və proqnozlaşdırılması maliyyənin idarəetmə sisteminə əhəmiyyətli yer tutur. O, iqtisadiyyatın cari və perspektiv inkişafının elmi cəhətdən əsaslandırılması, konkret dövrdə onun ayrı-ayrı sahələrinin və təsərrüfatçılıq subyektlərinin inkişaf tempinin dəyişdirilməsi üçün istifadə edilir, maliyyə resurslarının formalaşması və istifadəsi gedişinə zəruri nəzarəti qabağcadan təmin edir.

Maliyyə proqnozlaşdırılması gedişində proqnozlaşdırılan dövrdə mümkün vəziyyət təhlil edilir, müvafiq maliyyə planlarının göstəriciləri əsaslandırılır, maliyyə resurslarının real mümkün həcmi, onların formalaşmasının mənbələri və istifadə istiqamətləri müəyyən edilir. Maliyyə proqnozları sistemi ölkənin və ya təsərrüfat subyektlərinin inkişafının maliyyə konsepsiyasının işlənilməsinə kömək edir. Maliyyə proqnozları maliyyəni idarəetmə orqanlarına maliyyə sisteminin müxtəlif inkişaf variantlarını nəzərdə tutmağa və maliyyə siyasətinin

reallaşdırılmasının forma və metodlarını aşkar etməyə imkan verir.

Maliyyə proqnozları göstəriciləri əsasında maliyyə resurslarının hərəkətinin elmi əsaslandırılması və müəyyən dövrə müvafiq maliyyə münasibətlərinin dəyişdirilməsi məqsədi ilə maliyyə planlaşdırılması həyata keçirilir. Maliyyə planlaşdırılması istər ayrıca təsərrüfat subyektlərinin və istərsə də bütövlükdə iqtisadiyyatın proporsional və balanslaşdırılması fəaliyyətinin inkişafına nail olmaq imkanı verir. Planlaşdırma gedişində təsərrüfatçılıq subyektləri, dövlət hakimiyyət orqanları və yerli özünüidarəetmə orqanları özlərinin maliyyə vəziyyətlərini qiymətləndirir, maliyyə resurslarının həcmnin artırılması imkanlarını, onların daha səmərəli istifadəsi istiqamətlərini müəyyən edirlər. Planlaşdırma, mühasibat, statistik və operativ hesabatlar maliyyə məlumatlarının təhlili əsasında həyata keçirilir. Bu məlumatlar kifayət qədər tam və əsaslı olmalıdır.

Maliyyənin idarə edilməsi sistemində adətən xarakter və müddətinə görə təsnifləşdirilən strateji (ümumi) və operativ (taktiki) idarəetmə formaları fərqləndirilir.

Maliyyənin strateji idarə edilməsi ali qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanları (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Hökuməti və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi) tərəfindən iqtisadiyyatın inkişafı, dövlət və bələdiyyə sektorunun inkişaf proqnozlarının, müxtəlif sahələrin uzunmüddətli məqsədli proqnozlarının tərtibi, müzakirəsi və təsdiqi gedişində, Azərbaycan Respublikası büdcə sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri planlaşdırıldıqda həyata keçirilir. Maliyyənin strateji idarə edilməsi prosesində təkrar istehsal prosesini təmin etməli olan maliyyə resurslarının mənbələri və həcmi müəyyən edilir, dövlət hakimiyyət orqanları ilə yerli özünüidarəetmə orqanları və təsərrüfatçılıq subyektləri arasında optimal nisbət təyin edilir, maliyyə resurslarının istifadəsinin daha səmərəli istiqamətləri və onlann artırılması ehtiyatları aşkar edilir.

Operativ idarəetmə - cari maliyyə vəziyyətinin operativ təhlilinə əsaslanaraq işlənib hazırlanan kompleks tədbirləri ifadə etməkdədir, maliyyə resurslarının yenidən ayrılmasının köməyi ilə az xərclə lap yüksək səmərə əldə etməyin məqsədini güdür. Operativ-taktiki idarəetmənin əsas məzmunu təsərrüfat fəaliyyətini yaxşılaşdırmağa

görə maliyyə resurslarının səmərəli istifadə edilməsindən təşkil edilmişdir. Bu cür idarəetmənin zəruriliyi təsərrüfatçılıq subyektlərinin təsərrüfat maliyyə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi şəraitinin cari dəyişdirilməsi, müxtəlif səbəblər ilə əlaqədar olaraq ümumdövlət iqtisadiyyatının inkişaf meyli ilə şərtlənir [13, 54].

Beləliklə, maliyyənin operativ (taktiki) idarə edilməsi gedişində dövlət iqtisadiyyatının stabil inkişafı və təsərrüfatçılıq subyektlərinin fəaliyyəti təmin edilir, əhalinin maliyyə müdafiəsi məsələləri həll edilir, təsərrüfat-maliyyə fəaliyyəti gedişində fəvqəladə hallar xəbərdarlıq və ləğv edilir, büdcə vəsaitləri ilə manevr həyata keçirilir.

Maliyyənin operativ (taktiki) idarə edilməsi mərkəzləşdirilmiş və qeyri-mərkəzləşdirilmiş səviyyədə maliyyə planlarının reallaşdırılmasında bilavasitə iştirak edən nazirlik, komitə, agentlik, idarə və təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir.

Maliyyə nəzarəti-dövlət hakimiyyət orqanlarının, yerli Özünüidarəetmə orqanlarının və maliyyə xidmətlərinin xüsusi sferasını ifadə edir. Maliyyə nəzarəti gedişində cari və plan maliyyə göstəricilərinin müqayisəsi həyata keçirilir. Maliyyə resurslarının ünvanlı və məqsədli istifadəsi yoxlanılır, maliyyə işçilərinin və təşkilatların rəhbərlərinin, nazirlik və idarələrin hərəkətlərinin hüquqauy-ğunluğu qiymətləndirilir. Beləliklə, bazar münasibətlərinə keçilməsi ilə maliyyə nəzarətinin məqsədi xeyli dəyişilmişdir, yəni mərkəzləşdirilmiş planlı iqtisadiyyat şəraitində planın yerinə yetirilməsinə nəzarətdən qanunvericiliyə əməl edilməsinə nəzarətə keçilmişdir. Maliyyə nəzarəti həm də maliyyə planlaşdırılması və proqnozlaşdırılması, operativ idarəetmə prosesində həyata keçirilir. Maliyyə proqnozları və planları tərtib edilərkən nəzərdə tutulmuş islahatların, işlənib hazırlanmış proqramların, qanunların, investisiya layihələrinin maliyyə nəticələri qiymətləndirilir, iqtisadiyyatın inkişafında uzunmüddətli mənfi meyillərə göz yetirilir. Maliyyənin strateji və operativ idarə edilməsi həyata keçirilərkən idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsində sistemliliyə əməl edilməsinə, maliyyə planlaşdırılması və proqnozlaşdırılması metodikasının əsaslandırılmış elmi yanaşmasına, maliyyə resurslarının operativ idarə edilməsinin təşkilinə, maliyyə nəzarətinin müasir bazar

iqtisadiyyatının şərtlərinə uyğun gələn üsul və metodlarının işlənilib hazırlanmasına, əməl edilməsinə diqqət yetirilməlidir. Maliyyənin idarəedilməsi sahəsində konkret praktiki tədbirlərin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün elmi əsasların yaradılması daha vacibdir. Maliyyənin idarə edilməsinə elmi yanaşma iqtisadiyyat sahələrinin və təşkilatların sabit maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsinə, əhalinin maliyyə firavanlığının yüksəldilməsinə yardım edir, təşkilatların maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti gedişində qeyri-əlverişli hadisələrin aradan qaldırılmasına və ya yumşaldılmasına və bütövlükdə iqtisadiyyatın sabit inkişafına imkan verir.

Təsərrüfatçılığın bazar şəraiti sovet dövründə makro və mikro səviyyə də fəaliyyət göstərən maliyyənin idarə edilməsi mexanizminin yenidən baxılması və inzibati-ərazi qurumlarının, təsərrüfatçılığ subyektlərinin maliyyə sabitliyini, onların investisiya aktivliyini, bütövlükdə iqtisadiyyatın fasiləsiz inkişafını təmin edən maliyyənin idarə edilməsinin prinsipə yeni forma, metod və alətlərinin işlənilib hazırlanması və tətbiqini tələb edir.

Maliyyənin idarəedilməsində maliyyə siyasətinin məqsəd və vəzifələrini müəyyən edərək, maliyyə qanunvericiliyi işlənilib hazırlayarkən qanunvericilik və icraedici dövlət hakimiyyət orqanları, habelə yerli özünüidarəetmə orqanları iştirak edir. Qeyd etmək lazımdır ki, qanunvericilik dövlət hakimiyyət orqanlarının maliyyənin idarəedilməsində əsas funksiyası maliyyə nəzarəti olduğu halda, icraedici orqanlar maliyyənin idarəedilməsinin bütün funksional elementlərində iştirak edir. Maliyyənin idarəedilməsi dövlət və yerli səviyyədə həyata keçirilir [7, 23].

Dövlət səviyyəsində maliyyənin idarəedilməsi. Maliyyənin idarəedilməsi prosesi ilk növbədə qanunvericilik və icraedici dövlət hakimiyyət orqanlarına aid olan orqanlar vasitəsi ilə həyata keçirilir. Həmin orqanlar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının əsasında fərqli səlahiyyətlərə malikdir. Bu səlahiyyətlərə bağlı olaraq dövlət orqanları iki qrupa: ümumi səlahiyyətli orqanlara və xüsusi səlahiyyətli orqanlara bölünürlər. Respublikamızda maliyyənin ümumi (strateji) idarə edilməsi dövlət hakimiyyət orqanlarına-Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə, Prezident Administrasiyasına və Azərbaycan Respublikası Nazirlər

Kabinetinə həvalə edilir.

Azərbaycan Respublikasında maliyyənin idarəedilməsində hər şeydən əvvəl iştirak edən ali qanunvericilik hakimiyyət orqanı Milli Məclisdir. Milli Məclis maliyyə fəaliyyətinin əsaslarını, vergilər, rüsum ilə ödənişlər, bank işi, mühasibat məsələlərinə məxsus ümumi qaydaları aşkar edir. Bundan əlavə, Milli Məclisin deputatları Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsi barədə qanun layihəsi və onun icrası haqqında hesabatı müzakirə və təsdiq edir, onların icrası gedişinə nəzarət edir. Milli Məclis Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasını, Azərbaycan Respublikası qanunvericilik hakimiyyətinin dövlət maliyyə nəzarəti orqanlarını yaradır. Hesablama palatası-Milli Məclisdə həmişəlik fəaliyyət göstərmiş, ona hesabat vermiş, ən birincisi isə dövlət büdcəsinin icrası üçün dövlət nəzarətini həyata keçirmiş bir orqandır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin maliyyənin idarə edilməsində iştirakı hər il respublika dövlət büdcəsinin Milli Məclisdə təsdiqinə təqdim edilən maliyyə siyasətinin məqsəd və vəzifələrinin müəyyən edilməsi, maliyyə məsələsi üzrə qanunların imzalanması, maliyyə qanunvericiliyi layihələrinin təqdim edilməsi, sərəncamların verilməsi və dövlət maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədardır.

İcra hakimiyyəti orqanları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin təmsalında ölkənin maliyyə siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsinə, dövlət büdcəsinin tərtibi və icrasına məsuliyyət daşıyır, maliyyə və onunla bağlı digər məsələlər ilə əlaqədar qanunların işlənilib hazırlanmasını həyata keçirir, qərarları təsdiq edir, maliyyə qanunvericiliyinin reallaşdırılmasını təmin edən sərəncamlar verir. O, dövlət icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifə və funksiyalarını, onların hüquq və vəzifələrini, o cümlədən Azərbaycan Respublikası Hökumətinin tərkibinə daxil olan bu və digər nazirliyin səlahiyyətlərinə aid olan maliyyənin idarəedilməsi üzrə məsələlər dairəsini müəyyən edir.[9, 29]

Xüsusi səlahiyyətləri olan idarəçilik orqanları maliyyə fəaliyyətində iştirak

dərəcəsinə bağlı olaraq iki qrupa ayrılır:

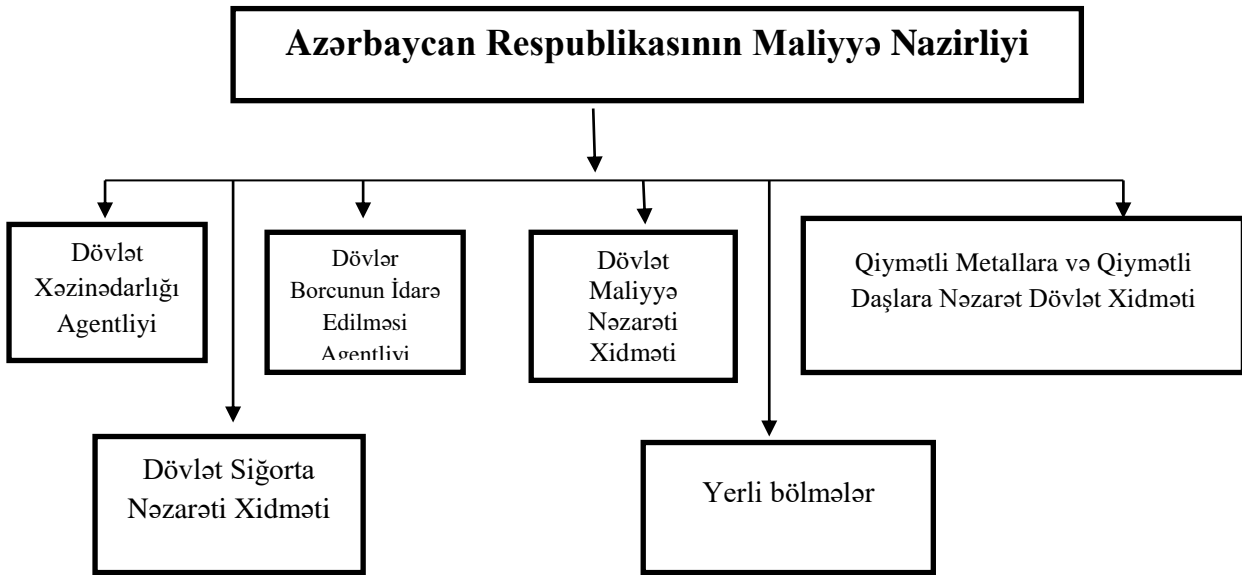
1) öz mühüm funksiyalarının yerinə yetirilməsi ilə əlaqəli maliyyə fəaliyyətini həyata keçirmiş dövlət orqanları. Onlar nazirliklər, dövlət komitələri və təsərrüfat subyektləridir. Bu orqanlar büdcə vəsaitlərindən istifadə edərək onların tabeliyində olan müəssisə və təsərrüfatlarda mənfəət yaradılır ki, bu mənfəət sonradan təzədən bölüşdürülür. Bu orqanların fəaliyyəti müəyyən normativ aktlarla tənzim edilir.

2) funksiyası büdcə fəaliyyətini həyata keçirməkdən daxil olan xüsusi səlahiyyətli dövlət orqanları. Bu dövlət orqanları isə maliyyə fəaliyyəti ilə maliyyə nəzarətini həyata keçirmiş orqanlardır.

Bir sıra dövlətlər istisna edilməklə (məsələn, ABŞ) praktiki olaraq bütün ölkələrdə icra hakimiyyəti orqanları tərkibində maliyyə taktikası və strategiyasına məsul olan xüsusi orqan fəaliyyət göstərir ki, bu da Maliyyə Nazirliyi adlanır.

Dövlət səviyyəsində maliyyənin bilavasitə idarə edilməsini Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi həyata keçirməkdədir. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin müasir vəzifə və funksiyaları “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə üçün tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 9 fevral 2009-cu il 48 nömrəli Fərmanı ilə müəyyən edilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq Maliyyə Nazirliyinin bir sıra keçmiş bölmələri Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinə tabe olan agentlik və xidmətlərə çevrilmişdir.

Beləliklə, hal-hazırda Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin tərkibində 5 dövlət xidməti və yerli bölmələr fəaliyyət göstərir (sxem 1.2).

Sxem 1.2. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin tabeliyində olan agentliklər, nəzarət xidmətləri və yerli bölmələr.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 fevral 2009-cu il tarixli fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi haqqında Əsasnamə” respublika Maliyyə Nazirliyini ölkəmizdə maliyyə siyasətini həyata keçirmiş, dövlət maliyyəsinin idarə edilməsini təşkil edən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı olaraq müəyyən edir. Maliyyə Nazirliyinin əsas vəzifəsi dövlətin vahid maliyyə (büdcə, vergi, sığorta, dövlətin borçlanma və valyuta), pul-kredit siyasəti, habelə, gömrük, mühasibat uçotu, audit, investisiya sahəsində siyasəti, qiymətli metalların istehsalı, emalı və dövriyyəsi sahəsində siyasəti həyata keçirməkdir.

Göstərilən vəzifələrə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin əsas funksiyaları aşağıdakılardır: [5, 148]

- maliyyə, büdcə, vergi sahəsində dövlət siyasətini işləyib hazırlayır və həyata keçirilməsini təmin edir;
- dövlət və icmal büdcələri layihələrinin mövcud qanunvericiliyə uyğun hazırlanmasını təmin edir;
- dövlət büdcəsinin icrasını təmin edir, dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin və

dövlət zəmanəti ilə alman kreditlərin təyinatı üzrə xərclənməsi üzərində dövlət maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsini təşkil edir;

- sığorta fəaliyyəti sahəsində dövlət siyasətinin və sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsini təmin edir;
- ölkədə dövlət əyar nəzarətinin və qiymətli metallar ilə qiymətli daşların istehsalı, emalı və dövriyyəsi sahələrində dövlət nəzarətini təşkil edərək həyata keçirilməsini təmin edir;
- mühasibat uçotunun təşkili ilə aparılması, həmçinin maliyyə hesabatlarının hazırlanması ilə təqdim edilməsi sahəsində dövlət siyasətini işləyib hazırlayır və həyata keçirilməsi üzrə tədbirlər görür;
- dövlət investisiya proqramlarının tərtib olunmasında, dövlət investisiya siyasətinin, dövlət proqramlarının inkişaf konsepsiyası və strategiyalarının hazırlanmasında və həyata keçirilməsində iştirak edir;
- ölkədə maliyyə bazarının inkişafı, iqtisadiyyata xarici və daxili kreditlərin cəlb edilməsi sahəsində zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edir;
- büdcə sistemi, vergi, dövlət xəzinədarlığı, dövlət maliyyə nəzarəti, sığorta fəaliyyətinə nəzarət, dövlət borcunun idarə edilməsi, qiymətli metallara nəzarət, audit, mühasibat uçotunun təşkili və aparılması sahəsində normativ-hüquqi tənzimləmələri həyata keçirir;
- nazirliyin fəaliyyət istiqamətləri üzrə sahəvi mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətini əlaqələndirir.
- ölkədə iqtisadiyyatın mövcud vəziyyətini təşkil edir və sosial iqtisadi problemlərin həllinə dair təkliflər verir.

Göstərilmiş maliyyə istiqamətlərinə görə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin əsas vəzifələri sırasında aşağıdakıları ayırmaq olar;

- ❖ hər il sonrakı büdcə ilinə əsasən dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin layihələrini və sonrakı il üçün icmal büdcənin göstəricilərini hazırlayıb təqdim etmək, dövlət büdcəsinin tərtibi, icrası prosesinin təkmilləşdirilməyi barədə təkliflər vermək, dövlət büdcəsi ilə başqa büdcələrin qarşılıqlı əlaqələrinin

- nizamlanması və qarşılıqlı hesablaşmaları həyata keçirmək;
- ❖ dövlət rüsumları, vergilərin və digər məcburi ödənişlərin məbləği və dərəcələri ilə bağlı təkliflər hazırlamaq və təqdim etmək, habelə uçot və hesabat sənədlərinin formalarının hazırlanmasını təmin etmək;
 - ❖ büdcə və pul-kredit siyasətini əlaqələndirmək;
 - ❖ Azərbaycan Respublikasının dövlət borcunun və dövlət qiymətli kağızlarının emissiyasının idarə edilməsini təmin etmək;
 - ❖ dövlət borclarının və dövlət zəmanətinin reyestrinin aparılması, Azərbaycan Respublikası subyektlərinin və bələdiyyə qurumlarının dövlət qiymətli kağızlarının emissiyasının qeydiyyatının aparılması;
 - ❖ mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı tərtibi sahəsində normativ aktların işlənib hazırlanmasını təmin etmək.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 1995-ci il 4 oktyabr tarixli Fərmanı ilə dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin operativ idarə edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasında Maliyyə Nazirliyinin nəzdində Dövlət Xəzinədarlığı yaradılmışdır. Bir çox dövlətlərin tarixində XX əsrdə əsasən dövlət xəzinədarlığının bank tipi fəaliyyət göstərmişdir. Onlar əsasən dövlət gəlirlərinin formalaşması ilə əlaqədar gəlirlərin qəbulu, vəsaitlərin saxlanması və habelə dövlət xərclərini həyata keçirmək üçün vəsaitlərin verilməsi ilə məşğul olurdular. Bəzi hallarda onların funksiyalarına nağd pul vəsaitlərinin emissiyası da daxil olurdu. O dövrlərdə əksəriyyət Ödənişlər nağd formada həyata keçirilirdiyinə görə XIX əsrdə dövlət xəzinədarlığının funksiyalarının xarakterinə görə nağd qaydada (yaxud kassa əməliyyatı) gəlir-xərc əməliyyatları aparən müasir kommertiya banklarının tərkibində xəzinədarlığın funksiyası ilə oxşardır.

Müasir Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi başqa funksiya da həyata keçirir. 1995-ci ildə onun yaradılmasının zəruriliyi: bank islahatları nəticəsində dövlət büdcəsinin vəsaitləri müxtəlif kredit təşkilatlarında səpələnməyə başladı; nağdsız hesablaşmaların avtomatlaşdırılmasının olmaması və müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyində büdcə vəsaitinin hərəkəti haqqında operativ

informasiyaların olmaması; konstitusiya islahatı nəticəsində dövlət büdcəsinin icrası Azərbaycan Respublikasının subyektlərinin maliyyə orqanlarının və bələdiyyə qurumlarının fəaliyyətinə aid edilməsinə son qoydu.

Beləliklə, dövlət büdcəsinin icrası problemləri xüsusi orqanın - Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin yaradılması zəruriliyinə səbəb oldu və nəticədə audit nəzarət funksiyası banklardan Xəzinədarlıq Agentliyinə keçdi. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinə görə dövlət icra hakimiyyəti orqanları öz səlahiyyətlərini həyata keçirmək üçün mərkəz, yerli icra hakimiyyəti orqanları yaradır. Buna misal olaraq Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyini göstərmək olar.

Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin və onların ərazi orqanlarının səlahiyyətləri “Büdcə sistemi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Maddə 18,19) və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 fevral 2009 cu il tarixli Fərmanı ilə müəyyən edilmişdir. Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi dövlət büdcəsinin kassa icrasını həyata keçirən, bu maliyyə əməliyyatlarının uçotunu aparan büdcə xərcləri üçün dövlətin adından maliyyə təşkilatlan qarşısında öhdəlikləri qəbul edən, dövlətə aid maliyyə vəsaitlərinin vahid mərkəzdən idarə olunması, bu vəsaitlərin daxil olması ilə məqsədyönlü xərclənməsi sahəsində cari nəzarəti həyata keçirmiş icra hakimiyyətinin orqanıdır.

“Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Azərbaycan Respublikasının 10-u dekabr 2004-cü il tarixli Qanununa əsasən Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı maliyyə fəaliyyətini həyata keçirən müəyyən səlahiyyətli dövlət idarəçilik orqanı olaraq pul-kredit ilə valyuta sahəsində dövlət siyasətini aşkar edərək həyata keçirir; nağd pulun dövriyyəsinə təşkil edir; pul nişanlarının tədavülə buraxılması və tədavüldən çıxarılmağını həyata keçirir; manatın xarici valyutalara nəzərən rəsmi məzənnəsini mütəmadi müəyyənləşdirir və elan edir; valyuta tənzipini ilə nəzarətini həyata keçirir; sərəncama daxil olan beynəlxalq qızıl-valyuta ehtiyatlarını saxlayır, ölkənin proqnoz tədiyyə balansının hazırlanmağında iştirak edir; bank fəaliyyətini lisenziyalaşdıraraq tənzipləyir, bank fəaliyyətinə diqqət

həyata keçirir; ödəniş sistemlərinin fəaliyyətlərini təşkil edir, əlaqələndirir, tənzimləyir. onların üstündə nəzarəti həyata keçirir. Mərkəzi Bankın məqsədi qiymətlərin sabitliyini, bank ilə ödəniş sistemləri sabitliyini və inkişafını təmin etməkdir.

Xüsusi səlahiyyətləri olan dövlət idarəçilik orqanları arasında Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyini ayrıca qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 11 fevral tarixli Fərmana əsas yaradılmışdır.

Vergilər Nazirliyi Azərbaycan Respublikasında aparılan vahid maliyyə və büdcə siyasəti çərçivəsində dövlət vergi siyasətinin həyata keçirilməyini, dövlət büdcəsinə vergilərin və başqa daxilolmaların vaxtında və tam yığılmağını təmin edən və bu sahədə dövlət nəzarətini həyata keçirmiş mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. Vergilər Nazirliyi vergi orqanları sisteminin hamısının fəaliyyətini təşkil edir, əlaqələndirir, vergi sahəsinə məxsus qanunvericilik aktları layihələrinin işlənilib hazırlanmağında iştirak edir, ümumi olaraq isə respublikada vergi intizamına əməl olunmasını təmin edir.

Gömrük rüsumlarının daxil olmasına Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi məsuliyyət daşıyır. Onun vəzifələri-gömrük orqanları tərəfindən alınan vergilər üzrə yoxlamalar aparmaq, vergi orqanları tərəfindən alınan vergilərin hesablanması və ödənilməsi ilə əlaqədar olan bütün sənədləri yoxlamaq, vergi ödəyiciləri vergi qanunvericiliyini yerinə yetirmədikdə bankda olan hesabda əməliyyatı dayandırmaq, vergilər üzrə kəsiri və habelə vergi qanunvericiliyi üzrə nəzərdə tutulmuş cərimələrin tutulmasını həyata keçirməkdən ibarətdir. Bütövlükdə, gömrük orqanları Azərbaycan Respublikasının sərhədlərindən malların keçirilməsi zamanı vergi qanunvericiliyinə əməl edilməsinə, gömrük rüsumlarının düzgün hesablanması və ödənilməsinə nəzarət edir.

Yerli səviyyədə maliyyənin idarə edilməsi-yerli özünüidarəni bələdiyyələr həyata keçirir. Bələdiyyələr yerli büdcələri və onun icrası haqqında hesabatın təsdiq edilməsi haqqında qərarı qəbul edir, yerli vergiləri və ödənişləri müəyyən edir.

Yerli özünüidarəetmənin icra orqanları, bələdiyyə maliyyə siyasətinin, o cümlədən borc, yerli büdcənin tərtibi və icrasına, işlənilib hazırlanmasına cavabdehdir. Bir qayda olaraq onların tərkibində yerli maliyyə və ya maliyyə-xəzinə orqanları fəaliyyət göstərir. Bələdiyyə qurumlarının yerli büdcələri formalaşdırmaq və icra etmək hüququ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 144-cü maddəsi ilə təsbit edilmişdir.

Kommersiya təşkilatlarında maliyyənin idarə edilməsi idarəetmənin ali orqanı tərəfindən (səhmdar cəmiyyət üçün bu səhmdarların ümumi iclasıdır) həyata keçirilir ki, onlar da təşkilatın maliyyə strategiyasını müəyyən edir, maliyyə planlarını və onların icrasına dair hesabatı təsdiq edir. Maliyyə axınlarını bilavasitə təşkilatın rəhbəri (direktorlar şurası, baş direktor) və xüsusi olaraq yaradılmış maliyyə xidmətləri idarə edir və onlar maliyyə planlarının layihələrini işləyib hazırlayır, maliyyə resurslarının müxtəlif aktivlərə yerləşdirilməsinə dair qərar qəbul edir, maliyyə-kredit təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqəni həyata keçirirlər. Xüsusi maliyyə xidməti olmayan kiçik təşkilatlarda onların funksiyalarını mühasibatlıq həyata keçirir. Maliyyə-sənaye qruplarının tərkibinə daxil olan kommersiya təşkilatları üçün maliyyənin idarə edilməsində bu qrupun baş şirkəti tərəfindən qəbul edilən qərar həlledici əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyri-kommersiya təşkilatlarında maliyyənin idarəedilməsi orqanlarının tərkibi onların təşkilati-hüquqi formaları və fəaliyyət növləri ilə müəyyən edilir. Bu kimi təşkilatların rəhbərlərindən başqa maliyyə məsələləri üzrə qərarları xüsusi yaradılmış şura və təftiş komissiyası və s. qəbul edə bilər. Digər kommersiya təşkilatları ilə müqayisədə maliyyənin idarəedilməsində daha çox spesifikliyə büdcə idarələri malikdir.[11, 98]

Büdcə idarələrinin maliyyə planları büdcə smetası, gəlir gətirən fəaliyyət üçün isə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin müəyyən etdiyi ümumi tələbə əsasən büdcə vəsaitlərinin baş sərəncamçısının göstərişinə uyğun olaraq gəlir və xərc smetası işlənilib hazırlanır və icra edilir. Bu idarələrin və digər qeyri-kommersiya təşkilatlarının maliyyəsinin idarə edilməsində maliyyə smetalarını işləyib hazırlayan,

mühasibat uçotu apararı və hesabaları tərtib edən mühasibatlıq böyük rol oynayır.

Maliyyənin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi, hüquqi bazanın inkişafı və müasir texnologiyanın istifadəsi maliyyə sisteminin bütün sferalarında maliyyə resurslarının səmərəli formalaşması və istifadəsinin təmin edilməsinin əsas istiqamətləridir.

1.2 . Müəssisələrdə maliyyə çevikliyinə təmin edilməsində beynəlxalq təcrübə

Maliyyə çevikliyi firmaların kəmiyyət və zaman baxımından dəyişkən pul axınlarına qarşı effektiv fəaliyyət qabiliyyəti kimi müəyyən edilə bilər. Beləliklə, firmalar həm gözlənilməz hadisələrə, həm də imkanlara reaksiya göstərə bilərlər [65, 50]. Digər bir tərifə görə, maliyyə çevikliyi firmaların aşağı qiymətli maliyyə təminatını və bu vəsaitləri yenidən qurma qabiliyyətidir. Bu yolla maliyyə çevikliyi firmaları mənfəət şokları qarşısında maliyyə çətinliklərdən qaça bilərkən gəlirli bir investisiya fürsəti ilə qarşılaşdıqları zaman da fond ehtiyaclarını rahatlıqla ödəyə bilərlər [49, 2263].

Maliyyə sahəsində maliyyə çevikliyi ilə bağlı bir çox beynəlxalq tədqiqat var. Bu işlər maliyyə mənfəətliliyi və gəlirlərin bölüşdürülməsi, investisiya, mülkiyyət quruluşu, pul axını və performans kimi digər maliyyə anlayışları arasındakı əlaqəni araşdırdı. Bu anlayışlardan olan performans gələcəyə dair qərar qəbul edərkən biznes üçün qərar qəbul etmə dəstəyinin vacib hissəsidir.

Fərəhbahş performansını fəaliyyətin nəticəsi olaraq təyin etdi. Hər hansı bir iş prosesinin sonunda əldə olunan nəticələr strateji məqsədlər, müştəri məmnuniyyəti və vergi gəlirləri ilə sıx bağlıdır. Ümumiyyətlə, performans həm fəaliyyət növü, həm də nəticəsidir. Hərəkət tərzləri şəxsiyyətdən irəli gəlir və performansı mücərrəd vəziyyətdən konkret bir vəziyyət olan fəaliyyətə çevirir [34, 11]. Maliyyə çevikliyi və performans əlaqəsi üzərinə edilən işlər firmaların ənənəvi sərmayə quruluşu nəzəriyyələrinin təxminlərinin əksinə maliyyə çevikliyinə davam etdirmək və yüksək performans sərgiləmək üçün daha aşağı rıçaq dərəcələrinə sahib olduqlarını göstərir. Son tədqiqatlar göstərir ki, mühafizəkar maliyyələşdirmə siyasətinin məqsədi gələcək

maliyyə ehtiyaclarını ödəmək üçün maliyyə çevikliyini təmin etməkdir. Bu fərziyyələrlə Liping, Zhe və Shu Çin birjasında qeydiyyatda alınmış firmaları araşdıraraq maliyyə çevikliyinə investisiya və performans üzərindəki təsirlərini araşdırmışlar. Maliyyə çevikliyi firmaların aşağı rıçaq dərəcəsi və yüksək nağd pulun mövcudluğu ilə maliyyə çevikliyini təmin etdiklərini, bu çevikliyin təmin edilməsindən iki və ya üç il sonra maliyyə cəhətdən çevik olan firmaların maliyyə cəhətdən çevik olmayan firmalara nisbətən həm daha yaxşı performans sərgilədiklərini həm də daha çox investisiya etdiklərini təsbit etmişlər. Bənzər bir şəkildə Mokhtar, Salamudin və Zambahari Malayziya birjasında qeydiyyatda alınmış firmaları 2006-2011 dövrü üçün araşdıraraq maliyyə çevikliyi və performans arasındakı əlaqəni müəyyən etməyə çalışmışlar. Maliyyə çevikliyinə nağd pul mövcudluğu və Z-Score ilə statistik olaraq mənəfi və müsbət bir əlaqə içində olduğunu təsbit edərkən rıçaq dərəcəsi ilə mənfi bir əlaqə sərgilədiklərini ortaya qoymuşlar. Bu nəticəyə əsasən, firmaların çevik maliyyə strukturunu əldə etmək üçün yüksək nağd pul dərəcəsi, yüksək Z-Score və aşağı rıçaq dərəcəsi olmalıdır. Digər tərəfdən, Bouchani və Ghanbari, Tehran fond bazarında əməliyyat aparan 50 firmanın maliyyə mənfəətliliyinin və maliyyə göstəricilərinin öyrənilməsində müxtəlif nəticələr əldə edərək bazar dəyərinə / qiymət dəyərinə təsirini araşdırdı.[36, 103]

Maliyyə çevikliyini ölçmək üçün istifadə etdikləri likvidlik nisbəti və maliyyə performansını ölçmək üçün istifadə etdikləri nağd pul axını ilə rıçaq dərəcəsi arasında statistik olaraq mənəfi və müsbət bir əlaqənin varlığını təsbit etmişlər. Digər tərəfdən, aktivin mənfəətliliyi ilə bazar dəyəri / dəftər dəyərinin nisbəti arasındakı əlaqənin mənfi olduğunu təsbit etmişlər. Maliyyə çevikliyinə firmaların performansını üzərində müsbət təsirlərinin olduğunu müdafiə edən bir digər işdə Ma, Jin və Chang Amerika və Çində birjada qeydiyyatda alınmış emalat sənaye sektoru firmalarının 2009 və 2012-ci illərdə maliyyə çeviklik dərəcələri ilə performansları arasındakı əlaqəni araşdırmışlar.[59, 52] Maliyyə çevikliyi firmalar tərəfindən risk idarəetməsinin gücləndirilməsi və investisiya fürsətlərinin təqib edilməsi yolu ilə davam etdirildiyini, maliyyə çevikliyinə firmaların performansını üzərində müsbət bir təsirə sahib

olduğunu müəyyən etmişlər. Bu təsir baxımından isə risk idarəetməsinin gücləndirilməsi yolu ilə əldə edilən maliyyə çevikliyinə əsasən investisiya imkanları təqib edilərək əldə edilən maliyyə çevikliyinə performans üzərində statistik olaraq daha mənalı bir təsirə sahib olduğunu ortaya qoymuşlar. İşlərini artırmaq istəyən şirkətlər, investisiya imkanlarını təqib edərək, yüksək səviyyədə maliyyə çevikliyinə qorunmasını təmin edəcəklər. Bu vəziyyət həmçinin şirkətlərin pay bölgüsü və investisiya siyasətinə təsir göstərə bilər. Lie, maliyyə rifahı və əməliyyat göstəricilərinin dividend payı və repo səhmlərindəki təsirlərini araşdırdı. Həddindən artıq maliyyə cəhətdən çevik firmaların gəlir payı ödəmələrini artırdığını, buna bağlı olaraq gəlir şokları yaşadıklarını, dəyişkənliklərinin azaldığını, lakin bunun performans artımına təsiri mövzusunda kafi dəlil yaratmadığını ifadə etmişdir. Digər tərəfdən, mənfəətini ödəməməyi dayandırdıqları şirkətlər bunun əksini göstərdi. Pul mövcudluğu ilə maliyyə çevikliyi arasında müsbət əlaqə olduğunu müdafiə edən işlərdən digərində Yung, Li və Jian, Lie nin əksinə maliyyə çevikliyinə gəlir payı ödəmələrinə mənfəət təsir etdiyini ifadə etmişlər. İnkişaf etməkdə olan 33 ölkədə 1991-2010-cü illər arasında fəaliyyət göstərən 8604 firma üzərində etdikləri araşdırmada nümunə firmaların təxminən 68%-inin maliyyə cəhətdən çevik olduğunu tapmışlar. Bunlarla yanaşı, maliyyə çevikliyinə investisiya qabiliyyətini artırdığını və investisiyaların pul axınına olan həssaslığını azaltdığını, maliyyə cəhətdən çevik firmaların böhran dövrlərində maliyyə cəhətdən çevik olmayan firmalara nisbətən performanslarının daha az təsirləndiyini göstərmişlər[59, 54]. Arslan-Ayaydın, Florackis və Ozkan, Şərqi Asiya firmalarının 1997-1998 Asiya böhranı və 2007-2009 kredit böhranı dövrlərini araşdıraraq maliyyə çevikliyinə investisiya və performans üzərindəki təsirlərini araşdırmışlar. Firmalar, əsasən rıçaq dərəcələri siyasətini tutaraq və böyük pul vəsaitlərini daha az saxlayaraq maliyyə çevikliyi əldə edə bildiklərini göstərdilər(34, 89). Böhrandan əvvəlki dövrdə firmalar sərmayə fürsətlərini qiymətləndirmək üçün böyük qabiliyyətlərə sahibkən investisiyaların maliyyələşdirilməsi üçün daxili vəsaitlərin istifadəsinə daha az müraciət etdiyini, böhran dövrlərində maliyyə cəhətdən çevik firmaların maliyyə cəhətdən daha az

çevik firmalara nisbətən daha yaxşı performans sərgilədiklərini ifadə etmişlər. Maliyyə çevikliyi və investisiya qərarlarını araşdıran bir digər işdə Jong, Verbeek və Verwijmeren maliyyə çevikliyi ilə birlikdə firmaların gələcəkdəki investisiyalarında meydana gələ biləcək pozulmaların azaldılması üçün borc imkanlarını hansı səviyyədə tutduqlarını araşdırmışlar. Yüksək borclanma qabiliyyəti olan şirkətlər daha az kredit borcları olan firmalara nisbətən daha çox borc götürmə qabiliyyətinə sahib olduqlarını gördük. Bundan başqa, bazarlarda məhdudiyətlərin olmadığı dövrlərdə firmaların borc sənədi ixrac etmə mövzusunda bazara girişlərin məhdudiyətlər olduğu dövrlərə nisbətən daha çox istəkli olduqlarını ortaya qoymuşlar. Buna görə də, maliyyə çevikliyi bütövlükdə firma fəaliyyətinə təsir göstərir [65, 25].

Myers və Majlufun ortaya atdığı Maliyyə iyerarxiya Nəzəriyyəsinin söykəndiyi təməllərdən bir dənəsi də gəlirliliyi yüksək olan firmaların uyğun müddət, miqdar və şərtə fond tədarük etmə qabiliyyətləri kimi müəyyən olunan maliyyə çevikliyi təmin edə bilmək adına maliyyə rıçaq dərəcələrini aşağı tutmalarıdır. Maliyyə rıçaq dərəcələrinin aşağı tutula bilməsi üçün aktivlərin sayının artırılması firmalara maliyyə baxımdan genişləmə imkanı təmin edərkən gözlənilməz fond ehtiyacları olması vəziyyətində isə pay sənədi ixrac etmə zəruriliyindən xilas olmalarını təmin edəcək [63,188]. Başqa sözlə, maliyyə çevikliyi firmaların gözlənilməz xərcləmə və investisiya imkanlarına qarşı tədbir ala bilmə qabiliyyətləridir. Bu səbəblə ümumiyyətlə maliyyə rıçaq dərəcəsi ilə yanaşı nağd pul mövcudluğu araşdırılaraq qiymətləndirilir [60, 52]. Maliyyə çevikliyi ilk olaraq Graham və Harvey tərəfindən sərmayə quruluşuna təsir edən bir faktor kimi nəzərdən keçirilmişdir. İşləri sərmayə büdcələnməsi, sərmayə xərci və sərmayə quruluşu olmaqla üç təmələ əsaslanırdı. Etdikləri araşdırma nəticəsində Amerikan maliyyə işlər başçılarından (CFO-Chief Financial Officer) borc sənədi ixrac edərkən və qaynaq yaratmaq üçün səhm qiymətlərini dəyərləndirərkən maliyyə çevikliyi və kredit dərəcələndirməsi ilə maraqlandıqlarını təsbit etmişlər. Bu işdən sonra Bancel və Mittoo bənzər bir işi Avropalı, Brounen, Jonk və Koedijk (2006) 313-ayrı Amerikan, Hollandiyalı, Alman

və Fransız maliyyə işlər başçıları üçün etmişlər. Əldə etdikləri məlumatlar ümumiyyətlə balans (trade-off) nəzəriyyəsinin hədəf borc nisbətinin əhəmiyyəti ilə təsdiqləndiyini və firmaların xüsusilə vergi üstünlüklərindən qəsdli bir şəkildə imtina etmə mövzusunda könüllü olduqlarını ortaya qoymuşdur.

Beynəlxalq ədəbiyyatda maliyyə çevikliyi ilə sərmayə yatırımları, gəlirlərin bölüşdürülməsi nisbətləri, sərmayə strukturları, mülkiyyət strukturları, risklərin idarə edilməsi, performans və firma dəyəri arasındakı əlaqəni araşdıran işlər mövcuddur. Maliyyə rahatlığı üçün ən əsas puldur. Faulkender və Wang (2006) etdikləri işdə nağd pul mövcudluğunun böyüməsiylə nağd varlıqların marjinal dəyərinin düşdüyünü, yüksək maliyyə rıçaq və sərmayə bazarlarına daha yaxşı girişlə birlikdə firmaların nağdlarını repo olaraq qiymətləndirmək yerinə gəlir payı olaraq paylamağı seçdiklərini ifadə etmişlər. Ferrando, Marchica, və Mura (2014) işlərində 685.000-dən çox Avropa firmasının məlumatı ilə maliyyə çevikliyinə aşağı kredit imkanına və zəif investor profilinə sahib xüsusi, kiçik, orta miqyaslı və gənc firmalar üçün mühafizəkar bir maliyyə rıçaq siyasəti yolu ilə əldə edildiyini göstərmişlər. Chen, Harford və Lin (2013) nağd pulun azalmasının Amerikan firmalarında daha böyük investisiya imkanları, maliyyə məhdudiyyətləri, daha yaxşı korporativ idarəetmə və daha aşağı yerli əmlak qiymət oynaqılığı ilə daha diqqətə cəlb edilən bir şəkildə özünü göstərdiyi nəticəsinə gəlmişlər. Digər tərəfdən Bahadori, Talebnia və İmanı (2015) Tehran Birjasında fəaliyyət göstərən firmalar üzərində etdikləri işdə çevik firmalar ilə çevik olmayan firmaların nağd pul oynaqılığı arasında statistik olaraq mənalı bir fərq olmadığını və bu səbəbdən maliyyə çevikliyi ilə nağd pul axını oynaqılığı arasında statistik olaraq mənalı bir əlaqənin olmadığını müəyyən etdilər. Bənzər şəkildə 33 ədəd inkişaf etməkdə olan ölkənin firmaları üzərinə qurduqları işdə Yung, Li və Jian (2015) isə təşkilati maliyyə çevikliyinə investisiya qabiliyyətini inkişaf etdirdiyini və investisiyanın nağd axışına olan həssaslığını azaltdığını vurğulamışlar. Kahl, Shivdasani və Wang (2008) işlərində 1971-2005 dövrü üçün uzun müddətli investisiyaların maliyyəsinə maliyyə kağızlarının rolunu araşdırmışlar. Digər borc vasitələrinin əksinə maliyyə kağızları ilə borc investisiya xərcləri ilə müsbət, pul

mövcudluğu ilə isə mənfi bir əlaqə içində olduğunu müəyyən etmişlər. Bu səbəbdən firmaların maliyyə kağızı bazarına maliyyə çevikliyi inkişaf etdirmək üçün girdiklərini, bu girişlərin firmaların xüsusilə pul vəsaitlərinin hərəkətində və yatırımda qeyri-müəyyənliklərlə qarşılaşdıqları dövrlərdə olduğunu, investisiya və pul axışındakı qeyri-sabitlik azaldıqdan sonra isə bazardan çıxdıqlarını müəyyənləşdirmişlər.[58, 8]

Maliyyə çevikliyinə təməllərindən ikincisi firmaların borc səviyyəsidir. Schoubben və Hulle (2011) investisiya fürsətlərinin aşağı nağd pul axışına meyilli olduğu vəziyyətlərdə birjada qeydiyyatda alınmış və alınmamış firmalar arasındakı fərqin daha diqqətə cəlb olunduğunu, birjada əməliyyat aparmanın xarici qaynaqla maliyyə çevikliyi azaltdığını ortaya qoymuşlar. Denis və McKeon (2010) firmaların fəaliyyət xərclərini qarşılamaq üçün səhm ixrac edərək gəlir payı ödəmə öhdəliyinə girmək əvəzinə borc vasitələri ixracı yolu ilə qəsdən maliyyə rıçaq dərəcələrini ucaldıqlarını və bu səbəbdən DeAngelo və DeAngelo (2007) 'nin də işində əldə edilən kəşflərlə bənzər şəkildə istifadə edilməyən borc tutumunun maliyyə çevikliyinə ən əhəmiyyətli qaynağı olduğunu vurğulamışlar.(44) Bənzər şəkildə Marchica və Mura (2010) aşağı maliyyə rıçaq dərəcələrini təqib edən bir dövrdə firmaların böyük sərmayə xərcləri etdiklərini və anormal investisiyaların artdığını müəyyən etmişlər. Bu investisiyaların yeni borc vasitələri ixracı yolu ilə maliyyələşdirildiyin, maliyyə çevikliyinə iqtisadi inkişafda statistik olaraq mənəvi bir əlaqə içərisində olduğunu vurğulamışlar. Bundan başqa, uzun dövr performans testləri ilə maliyyə cəhətdən çevik firmaların həm daha çox, həm də daha yaxşı investisiyalar etdiyini ortaya qoymuşlar. Bu məlumatların tərsinə Clark (2010) Amerikada 1971-2006 illər arasında xalqa açıq olaraq fəaliyyət göstərən firmalarla etdiyi analiz nəticəsində maliyyə çevikliyinə yüksək marjinal dəyərində sahib olan firmaların borc imkanlarını risklərə qarşı qorumaq üçün xarici qaynaqla borc yerinə səhm ixrac etdiklərini müəyyən etmişdir. Bu nəticə gənc və böyümə potensialı olan firmaların maliyyə iyerarxiya və balans nəzəriyyələrinin təklif etdiyinin əksinə daha aşağı borc nisbətlərinə sahib olmalarının bir dəlili olaraq qiymətləndirilmişdir.[42]

Gilli, Rapp və Schmid (2011) işlərində 1998-2008 illəri arasında birjada əməliyyat aparan xalqa açıq Avropa firmaları üzərində maliyyə çevikliyi nəzəriyyəsini test etmişlər. Maliyyə çevikliyi əhəmiyyətli göründüyü firmalarda aşağı rıçaq dərəcələrinin qorunduğu və maliyyə çevikliyi rıçaq dərəcəsi üzərində statistik olaraq mənalı bir təsire sahib olduğu nəticəsinə gəlmişlər[66]. Frank və Goyal (2009) də 1950-2003-ci illər arasında Amerikada gəlir payı ödəyən xalqa açıq firmaların aşağı maliyyə rıçaq dərəcəsinə sahib olma meylinə olduqlarını təsbit etmişlər. Byoun (2011) maliyyə çeviklik qazanma mərhələsində və inkişaf etməkdə olan firmaların aşağı rıçaq, maliyyə çevikliyindən faydalanan böyük firmaların yüksək rıçaq və maliyyə çevikliyi yenidən qazanma mərhələsində olan yetkin firmaların isə daha mülayim rıçaq nisbətlərinə sahib olduqları nəticəsinə gəlmişdir. Hess və Immenkötter (2014) maliyyə siyasətinin investisiya imkanları və xarici borc fondlarının varlığı ilə əlaqəli olduğunu tapmışlar. Maliyyə rıçaq dərəcələrinin sərmayələri maliyyələşdirmək üçün borc vasitələri ixrac etmək və maliyyə çevikliyi yaxşılaşdırmaq üçün borcları tamamilə ödəmə müddətindən qaynaqlandığını vurğulamışlar. Bu vəziyyətin firmaların sərmayələrini maliyyələşdirmək üçün müvəqqəti olaraq borclandıqlarını ifadə edən sərmayə quruluşu modelləri ilə uyğun olduğunu ifadə etmişlər.

Firmalar istədikləri qədər qazanc əldə edə bilməmələrinə və istədikləri investisiya səviyyəsinə çata bilməmələrindən qaynaqlanan qeyri-kafi nağd pul axınıyla qarşı-qarşıya qaldıqları vəziyyətlərdə bir sıra tədbirlər almaq vəziyyətindədirlər. Bunlar gəlir payı ödəmələrini kəsmək, sərmayələri dayandırmaq, səhm ixracı yolu ilə kapitalları artırmaq, varlıq satmaq ya da ehtiyat fondlarını azaltmaq şəklindədir. Necə ki Daniel, Denis və Naveen (2010) S & P 1500 indeksində əməliyyat aparan firmalar üzərində etdikləri işdə bu cür firmaların 6%-i gəlir payı ödəmələrini kəsdiyini, 68%-lik bir əksəriyyətin isə sərmayələri dayandırdığını müəyyən etmişlər. Risk idarəetməsi ilə yanaşı gəlir payı ödənişlərinin də firmaların maliyyə çevikliyinə təsir etdiyini düşünən Bonaim, HANKINS və Harford (2014) həm maliyyə, həm də maliyyə xarici sektorlarda fəaliyyət göstərən

firmalar üzərində risklərin idarəetmə və gəlir payı ödəmə qərarları arasındakı əlaqəni araşdırmışlar. Nəticə olaraq risklərin idarəetmə qərarlarının gəlir payı bölüşdürmə qərarlarına təsir etdiyini və gəlir payı ödəmə çevikliyinə əməliyyat riskindən qorunmaq üçün firmalara üstünlük təmin etdiyini təsbit etmişlər. Əllərində daha çox nağd pul saxlama meylinə olmanın bir səbəbi kimi Rapp, Schmid və Urban (2014) səhmdarlarının maliyyə çevikliyi, aşağı gəlir payı ödəmələrinə görə daha qiymətli firmaların repo paylarını gəlir paylarına dəyişdiklərini və aşağı rıçaq dərəcələrinə sahib olduqlarını təsbit etmişlər. Həsən və Batuteh (2013) isə Tehran birjasında fəaliyyət göstərən 109 firma üzərində etdikləri işdə maliyyə çevikliyi ilə mülkiyyət strukturu arasında statistik olaraq mənalı bir nəticə əldə edə bilməmişlər. Firmaların gələcəkdəki maliyyə ehtiyacları və sahib olduqları xərclər ilə maliyyə çevikliyinə üstünlüklərinin gəlir payı ödənişlərinin pul vəsaitlərinin hərəkəti zamanlamasını ehtiva edən bir parçası olaraq görülməsi lazım olduğunu ifadə edən King'wara (2015) maliyyə çevikliyi və gəlir payı ödənişləri arasında bir əlaqənin olduğunu, maliyyə çevikliyi artdıqca gəlir payı ödəmə miqdarlarının azaldığını təsbit etmişdir. Lindström və Heshmati (2003) isə çox millətli kağız və kağız məhsulları firmaları üçün 1992-2002 dövrünü əhatə edən işlərində investisiya və maliyyələşdirmə qərarları ilə maliyyə çevikliyi arasında mənalı bir əlaqənin varlığını, investisiyaların zamanla azaldığını və iş sərmayəsi, qeyri-maddi aktivlər, əmək, böyümə, nağd pul axını kimi modeli açıqlayıcı dəyişənlərlə müsbət əlaqə içində olduğunu, bunun əksinə rıçaq dərəcələrinin zamanla azaldığını və eyni zamanda iş sərmayəsi, torpaq, tikili və varlıqlar ilə borc xarici vergi qalxanı dəyişənləri ilə mənfi münasibət içində olduğunu müəyyənləşdirmişlər.[64, 3175]

II FƏSİL. MÜASİR ŞƏRAİTDƏ MÜƏSSİSƏLƏRDƏ MALİYYƏ ÇEVİKLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ MALİYYƏ MENECMENTİNİN ROLUNUN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

2.1. Müasir şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatında müəssisələrin maliyyə çevikliyi probleminin təhlili və onun qiymətləndirilməsi məsələləri

Maliyyənin əsas təyinatı pul gəlirləri ilə pul fondlarının yaradılması yolu ilə nəinki dövlətin və müəssisələrin pul vəsaitinə olan tələbatlarını təmin etmək, həmçinin maliyyə resurslarının xərclənməsi üzərində nəzarət etməkdən ibarətdir.

Azərbaycanda dərin makroiqtisadi təməllərin yaradılması, maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsi istiqamətində çevik iqtisadi addımların atılması, Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən pul-kredit siyasətinin səmərəliliyi milli valyutanın bazarda aktiv pul aləti kimi çəkisinin artırılmasına səbəb olub. Bütün dövlətlərin milli valyutası dəyərini itirdiyi halda, Azərbaycan manatının məzənnəsi əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmlənib.

Maliyyə çevikliyinin təmin olunmasında bankların maliyyə sabitliyinin idarəedilməsi önəmli yer tutur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bankların və ümumilikdə maliyyə sisteminin mövcudluğunun başlanğıcını bankların likvidlik göstəricisi, onların hansı səviyyədə ödəmə qabiliyyətində olması sayılır. Likvidlik bankların passivlər üzrə pul formasında öz öhdəliklərinin yerinə yetirilməyini təmin etmək qabiliyyətidir. İqtisadi ədəbiyyatda likvidlik sözünə müxtəlif baxışlar mövcuddur. Bəziləri likvidliyi hesablaşmalar və depozitlər üzrə cari əməliyyatları həyata keçirmək üçün zəruri olan pul ehtiyatı, bəziləri az likvidli aktivlərin daha likvidli aktivləri çevrilməsini təmin edən pul axınları, digərləri isə bankın aktiv əməliyyatlarının riskli dərəcəsi üzrə qiymətləndirilmiş axınlar kimi şərh edirlər[31, 12].

Bankın maliyyə sabitliyinin idarəedilməsi pul axınlarının likvidliyi və onların yerləşdirilməsi, gəlirliliyin idarəedilməsi ilə bağlıdır. Təcrübədə bankın maliyyə sabitliyinin idarə olunması dörd nəzəriyyəyə, daha doğrusu, kommersiya borcu,

yerləşdirmə, gözlənilməkdə olan gəlir ilə passivlərin idarəedilməsi nəzəriyyəsinə əsaslanır.

Fikrimizcə, bazar iqtisadiyyatında bankın maliyyə sabitliyinin idarəedilməsi maliyyələşdirmə mənbələrinin və öhdəliklərin balanslaşdırılmış sistemli qiymətləndirilməsini, pulun hərəkəti və gəlirliliyin artımı baxımından risklərin diversifikasiyasını tələb edir.

Likvidlik əmsalları normal səviyyə çərçivəsində müddəti üzrə resursların yerləşdirilməsini və təminatlılıq dərəcəsini göstərir. Bankın maliyyə vəziyyətini normallaşdırmaq üçün qəbul olunan qərarların əsaslandırılmasına görə bu göstəricilərin təhlili zəruridir. Belə ki, verilən kreditlər və cəlb olunmuş vəsaitlərin nisbətinin təhlilində bankın kredit siyasətinin xarakteri müəyyən olunur. Əgər bunun qiyməti vahiddən kiçik olarsa onda bank konservativ kredit siyasəti həyat keçirir, vəsaitləri fəal kreditə yönəltmir ki, bu da faiz gəlirlərinin aşağı düşməsinə gətirib çıxara bilər. Digər halda qeyd edilən əmsalların dinamikada təhlili pul axınlarının idarə edilməsinin daha dəqiq və çevik strategiyasını işləyib hazırlamağa kömək edir.

Müasir şəraitdə bankın maliyyə vəziyyətinin möhkəmləndirilməsi üçün aktiv ilə passivlərinin idarəedilməyinin balanslaşdırılmış strategiyası likvidli aktivlərin və cəlb edilmiş passivlərin proporsionallığını tələb etməkdədir.

Aktiv və passivlərin balanslaşdırılmış idarəedilməsi metodu pul resurslarına məcmu tələb və təklifin təhlilinə uyğunlaşır. Bu isə öz özlüyündə iqtisadi inkişafın vəziyyətindən, bankların xidmət göstərdiyi iqtisadiyyat sektorlarının və sahələrinin, bankların iri müştərilərinin perspektiv inkişafından asılıdır. Banklar inkişaflarının strateji planını işləyib hazırlayarkən ölkənin sosial - iqtisadi inkişaf strategiyasını əhalinin gəlirlərindəki, maliyyə bazarındakı mümkün dəyişiklikləri nəzərə almalıdırlar.

Araşdırmalar göstərir ki, bankın maliyyə sabitliyini onun kapitallaşmanın səviyyəsi, mənfəətliliyi, likvidliyi müəyyənləşdirir. Bankın xüsusi olan kapitalı onun aktiv əməliyyatlarının çoxaldılmasının əsasıdır. Bu, bankın maliyyə sabitliyi ilə

mənfəətliliyinə, iqtisadiyyat sahələrində kreditləşdirilmənin investisiya potensialına təminat verən amillər məcmusunda mühüm rol oynayır.

Kapitalın artım mənbələri keçən ildəki bölüşdürülməmiş mənfəət, bankın ehtiyatları və əlavə emissiya olunmuş qiymətli kağızların yerləşdirilməyi ola bilər. Bankın əldə etmiş olduğu mənfəət nə qədər çox olarsa, onun kapitallaşma səviyyəsi də bir o qədər yüksək olur. Kapitalın artımının ikincisi isə bank idarələrinin emissiya fəaliyyəti ilə açıq bazar əməliyyatlarından ibarətdir.[29, 27]

Respublikamızda iqtisadi islahatların uğurla həyata keçirilməsi üzrə başlıca problemlər arasında bank sisteminin sabitliyinin təmin olunması, milli valyutanın möhkəmləndirilməyi, daxili ehtiyatlardan maksimum şəkildə istifadə edilməsi, bank sektorunun real iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsinə istiqamətləndirilməsi mühüm yer tutur. Bu zaman bankların möhkəmləndirilməsi ilə bank sistemində inamın artırılması və tənzimləmək yolu ilə onlarda fəaliyyət səmərəliliyinin yüksəldilməsi mühümdür. Həmçinin bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün olan vasitələr dövlətin pul-kredit siyasətinin vasitələri kimi qəbul olunur. Respublikamızda bank sistemində tənzimlənmənin normativ hüquqi bazasının formalaşdırılmasının müəyyən səviyyəsinə nail olunmuşdur.

Belə bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır ki, gələcək zamanda bank sisteminin sabitliyini təmin edərək investorların inamını artırmaq məqsədilə bankların tənzimlənməsinə aid çevik strategiyanın və adekvat pul - kredit siyasətinin həyata keçirilməsi zəruriyyət daşıyır.

Müasir zamanədə bankın sabitliyinin möhkəmləndirilərək bank sistemində inamı yüksəltmək məqsədilə daxili resursların cəlb olunması prioritetlik təşkil etməlidir. Deməli, şəxsi kapitalın və onun adekvatlığının qiymətləndirilməsi üsulları, likvidlik göstəriciləri və digər normativlər bank fəaliyyətinin tənzimlənməsinin çevik vasitələridir.

Ölkəmizdəki ümumi siyasi və iqtisadi vəziyyət bank əməliyyatlarının inkişafına ilə bank sisteminin uğurlu fəaliyyətinə zəmin yaratmaqla, bankların fəaliyyətinin sabit iqtisadi əsasını təmin edərək yerli, xarici investorların banklara

inamını möhkəmləndirir. Zəruri şərtlər olmadan banklar sabit depozit bazası yaratmağa, əməliyyatların rentabelliyinə nail olmağa, öz aktivlərinin keyfiyyətini yüksəltməyə, idarəetmə sistemini təkmilləşdirməyə qadir deyil.

“Mərkəzi Bank haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu kredit təşkilatlarının fəaliyyətini və likvidliyini tənzimləmək üçün bir sıra iqtisadi normativlərin (nizamnamə kapitalının minimum həcmi; kapitalın kifayətlilik normativi; likvidlik normativləri; bir borcluya yaxud, borclular qrupuna düşən riskin maksimum həcmi; iri kredit risklərinin maksimum həcmi; bir kreditora riskin maksimum həcmi; əhalidən cəlb edilən pul əmanətlərin (depozitlərin) maksimum həcmi və s.) tətbiqini nəzərdə tutur.

Beləliklə, banklarda maliyyə sabitliyinin idarəedilməsi gəlirliliyin və mümkün olan risklərin hamısının idarəedilməsi ilə sıx əlaqəlidir. Perspektivdə ölkədə iqtisadi artımın maliyyələşdirilməsi mühüm dərəcədə daxili əmanətin və investisiyanın vəziyyətinə bağlı olacaqdır. Milli əmanətin yüksək norması iqtisadiyyatın real sektorlarının qısamüddətli, uzunmüddətli olan kreditləşdirilməyini təmin edəcəkdir. Bu isə vacib formada bankların maliyyə sabitliyi ilə şərtlənməkdədir.

Belə bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır ki, Azərbaycanda kommersiya banklarının investisiya fəaliyyəti təcrübəsində risk probleminin xüsusi əhəmiyyəti, verilən investisiya krediti adı altında likvid girovunun tələb edilməsi investisiya layihələrini kreditləşdirən bank riskinin çox aşağı endirilməsinin daha əlverişli yollarından birinə çevrilir. Ancaq bu zaman riskin minimumlaşdırılmasının məhz bu yoldan istifadə ilə bağlı obyektiv məhdudiyyətlər mövcuddur. Belə ki, müəssisələrin çox azı bankın tələblərinə uyğun olan girov təqdim etmək vəziyyətindədir.

Hal-hazırda dövlət tərəfindən dövlət qiymətli kağızlarına qoyuluşun gəlirliliyinin məhdudlaşdırılması siyasətinin aparılmağına başlandığı, həmçinin də ölkənin kommersiya bankları üçün valyuta məzənnəsində nisbətən sabitləşdirilmə şəraitində dövlət qısamüddətli istiqrazlarına(DQI) qoyuluşlar ilə valyuta alverçiliyi hesabına gəlirin alınması imkanlarının daha çox azaldılması. Həmin vəziyyətdə

özündə məhz sərmayələri,eyni zamanda da yüksək səmərəli investisiya layihələrini birləşdirən əsaslandırılmış kredit portfeli bankların tərəfindən dayanıqlı gəlirin əldə edilməsinin mühüm mənbələrindən birinə çevrilir.[32,54]

Kommersiya banklarında investisiya kreditləşdirilmə sahəsində investisiya fəallığının yüksəldilməsi, yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsinin aşağı salınması, DQI-yə və digər dövlət qiymətli kağızlarına gəlirliliyin aşağı salınmasından xeyli asılıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, korporativ qiymətli kağızlara vəsaitlər qoymaq vasitəsilə investisiya siyasətinin reallaşdırılmaöı sahəsində kommersiya banklarının investisiya fəallığının yüksəldilməsi üçün, yuxarıda qeyd olunanlarla bərabər, aşağıdakı hallar da mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Burada aparıcı vasitələrdən biri səhmlərə, istiqrazlara və konkret layihənin reallaşması üzrə buraxılan qiymətli kağızlara qoyulan investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün vəsaitlərin cəlb edilməsi sayılır. Bundan əlavə, dövlətin prioritetləri sisteminə daxil edilən investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün vəsaitlərin cəlb olunması məqsədilə emitentləşdirilən qiymətli kağızlara (səhm və istiqrazlara) görə dövlət zəmanətləri sisteminin inkişaf etməsi olduqca vacibdir.

Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi monetar siyasət təsdiqləyir ki, respublikamızda güclü iqtisadiyyat və düşünülmüş iqtisadi strategiya ən çətin dövrlərdə belə iqtisadi fəallığın aşağı düşməsinin qarşısını alır, maliyyə sisteminin sağlam və dözümlülüyünü gücləndirir. Ölkəmizdə həyata keçirilən pul siyasətinin makro və mikroiqtisadi diaqnostikasının gücləndirilməsi, makromodellər vasitəsilə iqtisadiyyatın gözlənilən vəziyyəti üzrə zəruri simulyasiyalar aparılması, eləcə də monetar siyasətin balanslaşdırılmış sistem üzrə həyata keçirilməsi manatın davamlılığını möhkəmləndirir. Maliyyə sisteminin mühüm tərkib hissəsi kimi bank sektorunun dözümlülüyü və bankların sağlam olması da sabitliyin təmin olunmasında əsas yer tutur. Bu gün ölkəmizdə kifayət qədər güclü bank bazarı formalaşmışdır. Bazar iqtisadiyyatının əsas tələblərindən olan ikipilləli bank sistemi fəaliyyət göstərir.

Ümumiyyətlə, son 15 ildə Azərbaycanın bank sistemində liberal islahatlar həyata keçirilib, dövlət banklarının sağlamlaşdırılması tədbirləri həyata keçirilib,

sonrakı mərhələdə onların özəlləşdirilməsi prosesi reallaşdı, özəl bank sisteminin institusional formalaşması təmin edilib. 2000-ci ildən başlayaraq həyata keçirilmiş özəl bankların intensiv sağlamlaşdırılmağı tədbirləri bank sisteminin davamlı olmasının möhkəmlənməsi ilə maliyyə vasitəçilik funksiyasının yaxşılaşmasına əhəmiyyətli şərait yaradıb. Kommersiya banklarının minimumum kapital tələbinin Mərkəzi Bankın tərəfindən ardıcıl artırılmağı və konsolidasiya prosesinin təşviq olunması özəl bank sistemində kapital bazanı möhkəmləndirib, bank sisteminin iriləşməsinə və nizamnamə fondlarının güclənməsinə təmin edib. Uğurlu neft strategiyasında məntiqi nəticə olaraq bank sektoru da bu mühüm siyasətdən fayda görüb. İrihəcmli neft gəlirlərinin ölkəyə axını bankların maliyyə resurslarının strateji məqsədlər üçün effektiv ötürülməsinə hazır olması ilə nəticələnib. Hökumət də öz növbəsində bank bazarına dəstək olub bu sahəyə əlverişli şərait yaratmaqla onun iqtisadi proseslərə aktiv qoşulmasını təmin edib. Neft gəlirlərinin qeyri-neft sektoruna səmərəli, təhlükəsiz transformasiyası, insanların və regionların bank xidmətlərinə çıxış imkanlarının çoxaldılması və buna əsasən yoxsulluğun azaldılmasına görə bank sisteminin maliyyə vasitəçilik funksiyasının inkişafı, bank sistemində davamlılıq ilə etibarlılığının möhkəmləndirilməsi, bank xidmətlərinin bazarında azad və sağlam rəqabət mühitinin təmin edilməsinə səbəb olub.[26, 63]

2003-cü ildən başlayaraq strateji hədəflərə əsasən bank fəaliyyətinin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməyi, beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmağı, bank sisteminin etibarlılıq ilə sağlamlığının artırılmağı, bank xidmətlərinə çıxış imkanlarının genişləndirilməyi, bank sistemində şəffaflığın artırılaraq bazar intizamının möhkəmləndirilməsi səmərəsi olan bank nəzarətinin təşkilinə imkan yaradıb. Beləliklə, bank sisteminin bütün istiqamətlərinə əsasən həyata keçirilmiş radikal islahatlar ilə institusional inkişaf nəticəsində sektorda dərin kəmiyyət,eyni zamanda da keyfiyyət dəyişiklikləri baş verib.

Etiraf etmək lazımdır ki, böhran illərində ən çox ehtiyat olunan sahə bank sektoru sayılırdı. Həqiqətən də böhran dövrü respublikamızın bank sistemi üçün də sınaq il oldu, amma hökumətin bütün iqtisadi komanda ilə koordinasiya olunmuş

şəkildə birgə qətiyyəti sayəsində iqtisadiyyatın lokomotivi sayılan bu sektor böhrandan maksimum dərəcədə qorundu. Sağlam bank-maliyyə sektoru qlobal böhran dövründə öz likvidliyini qoruyub saxladı. Uğurla həyata keçirilən inkişaf və moderinləşdirilmə strategiyası, habelə böhranqabağı idarəetmə tədbirləri nəticəsində banklar 2008-ci ildən başlamış qlobal böhrana qarşı kifayət qədər dayanıqlıq nümayiş etdirərək özünün müvazinətini itirmədi. Böhranın kəskin olduğu dövrdə isə reallaşan başqa tədbirlər nəticəsində bu hazırlığın daha da güclənməyi ölkədə maliyyə sabitliyinin etibarlı şəkildə qorunmasına şərait yaratdı.

Azərbaycanın bank sistemi qlobal böhranı uca kapitallaşma səviyyəsi, maliyyə ehtiyatlanması və likvidlik göstəriciləri ilə qarşılımışdı. Dünyanın bir çox ölkələrindən fərqli olaraq Azərbaycanın bank sektorunda hər hansı bir iflas və xüsusi gərginləşmə halı qeyd edilmədi, sektor öz ölçü və sabitliyini qorudu. Amerikanın və Avropanın iri bank vahidlərinin bağlanması, iri maliyyə piramidalarının likvidliyini hələ də bərpa edə bilmədiyi halda Azərbaycanın bank sektoru likvidliyi qoruyub saxlamaqla mənfəətlərini artırır. Məsələn, böhranın ən şiddətli dövrü olan 2009-cu ildə dünya maliyyə-bank sistemində qlobal resessiyaların kəskin xarakter aldığı dövrdə belə Azərbaycanın bank sektoru xarici təsirlərə dözümlülük nümayiş etdirib, xüsusilə də, ilin ikinci yarısından başlayaraq bank-maliyyə sektorunda sabitliyin dərinləşməsi müşayiət olunub. Azərbaycan bankları öz daxili və xarici maliyyələşmə mənbələrini bərpa etməklə yanaşı, ötən il 1,2 milyard dollar həcmində xarici borcu geri ödəməklə inkişafı davam etdirib, aktivlərinin həcmi 9 faizə yaxın artırmağa nail olub. Azərbaycanın bank sistemi öz öhdəliklərinin təxminən 80 faizi səviyyəsində likvid aktivlərə məxsus ki, bu da minimal normadan 30 faiz çoxdur.

Həmin dövrdə dünyanın ən nəhəng reyting agentliklərindən olan “Moods” dünya bank bazarı ilə bağlı apardığı araşdırmalardan sonra belə qənaətə gəlmişdi ki, Azərbaycanın bank sektoru böhrana qarşı dözümlülük nümayiş etdirib və likvidliyini qoruyub saxlaya bilib. Reyting agentliyi bu fikirdədir ki, Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi effektiv siyasət maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsinə səbəb olub ki, bu da bankların sağlam fəaliyyəti üçün stimül verib. Eyni zamanda, ölkədə

müşahidə olunan sabit makroiqtisadi mühit bank sistemində də dinamikaya təsir göstərib, iqtisadiyyatda artım templərinin əldə olunmasında banklar xüsusi rol oynayıb. “Moods” ekspertlərinin fikrincə, son bir ildə Azərbaycan banklarının aktivlərinin keyfiyyəti və likvidliyində sabitləşmə müşahidə olunub, əksər bankların gəlirliliyi artıb, dividend əldə etmək imkanları yüksəlib. Bundan başqa, bankların iqtisadiyyata kredit qoyuluşlarında payı da artmaqdadır.

Bank sektorundakı ən mühüm göstəricilərdən biri bu sahəyə əmanət qoyuluşlarının cəlb olunmasının dinamikliyidir. Əhalinin inam və etibarının güclü olması halında təbii ki, banklara depozit qoyuluşları da artmış olur. Hökumətin əmanət qoyuluşunu stimullaşdırmaq və əhalinin sektora etibarını artırmaq məqsədilə, 2007-ci ildə əmanətlərin sığortalanması sisteminin yaradılması barədə qərarı bank sektorunda inkişaf üçün yeni üfəqlər açdı. 2009-cu ildə Əmanətlərin Sığortalanması Fondu tərəfindən qorunan əmanətlərin məbləğinin 6 dəfə artırılaraq 30000 manata çatdırılması isə banklara olan dərin inam sindromunu daha da möhkəmləndirib. Sözsüz ki, bu özünü son iki ildə, özü də dünya böhranının hələ tam aradan qalxmadığı bir dövrdə banklara yatırılan əmanətlərin qoyuluşunda göstərib.

1-i aprel 2010-cu il tarixdə əhalinin banklardakı pul vəsaitləri 2,4 mlrd. manatı təşkil edir ki, onun da 33,3 faizi uzunmüddətli əmanətlərin (1 ildən çox) payına düşür. Əhali ilə bərabər korporativ müştərilərin də banklardakı depozitləri artmaqdadır. 1 aprel 2010-cu il tarixində korporativ müştərilərin banklardakı depozitləri 2,1 mlrd. manatdan təşkil olunmuşdur. Bankların xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitlərinin həcmnin dinamik artımı aktiv əməliyyatların genişləndirilməsi üzrə əlverişli şərait yaradıb. Bunun da nəticəsidir ki, bank aktivlərinin həcmi həmişə artım göstərərək 1 aprel 2010-cu il tarixə 12 mlrd. manata çatıb.[25, 42]

Hazırda ölkə bankları böyük çeşidli xidmətlər göstərir və topdan bank xidmətləri sürətlə inkişaf etməkdədir. Hazırda müştərilərə bank məhsulları internet-bank, mobil-bank və avtomatlaşdırılmış bank köşkləri olan ən müasir texnoloji vasitələr təklif edir ki, bu da Azərbaycanın bank sisteminin həddindən artıq güclü maliyyə strukturuna çevrilməsinin əlamətidir. Bank sisteminin regional şəbəkəsi ilə

maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının genişlənməsi, bankların beynəlxalq maliyyə bazarında aktiv fəaliyyətə başlaması Azərbaycanın dünya bank bazarına daxil olması və dünya maliyyə texnologiyalarını tətbiq etməsi deməkdir.

Azərbaycan hökumətinin maliyyə-bank sistemi ilə bağlı əsas hədəfləri ölkənin əsas mərkəzi maliyyə institutu kimi Mərkəzi Bankı cəmiyyətin rifahına xidmət göstərən, müasir menecmentə, inkişaf etmiş şəxs kapitalına, yüksək korporativ dəyərlərə ilə mədəniyyətə malik olan etibarlı, şəffaf, modern dövlət təsisatına çevirməkdən ibarətdir. 2011-2014-cü illər üçün Strateji Plana əsasən bir sıra yeni beynəlxalq çağırışlara uyğun yeni modellərin tətbiqi zəruridir. Bu çağırışların əsas bazasını isə ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafına Mərkəzi Bank tərəfindən verilən dəstəyin daha da artırılması, idarəetmənin müasirləşdirilməsi və insan kapitalının inkişafının davam etdirilməsidir. Ölkəmizdə mövcud olan dayanıqlı siyasi və sosial-iqtisadi sabitlik, iqtisadi şaxələndirmə və islahatlar strategiyasının həyata keçirilməsi, ölkəmizin qlobal inteqrasiya proseslərinə aktiv qoşulması və artan beynəlxalq nüfuzu, habelə iqtisadiyyatın bütün sahələrində yeni innovasiyaların geniş tətbiqini qaçılmaz şərt kimi qarşıya qoyur. Məhz bu kriteriyaları nəzərə alan ölkə hökuməti milli iqtisadiyyatın inkişafının dəstəklənməsində mühüm rol oynayan bank sektorunun yeni müasirləşmə strategiyasının tələblərinə uyğun fəaliyyətini təmin etməyi əsas vəzifəsi hesab edir.

Azərbaycanda güclü maliyyə-bank sisteminin olması respublikamızın maliyyə gücünü artırır və möhkəm maliyyə sabitliyinə malik olmasını şərtləndirir. Maliyyə sabitliyinin möhkəm olması respublikamızın dünya iqtisadiyyatında artan nüfuzunun qorunmasını təmin etməklə yanaşı, yeni qlobal çağırışlar şəraitində reyting və investisiya, rəqabət qabiliyyətlilik və digər göstəricilər üzrə vəziyyətini yaxşılaşdırmasına da səbəb olur.

Azərbaycanın qlobal iqtisadi-maliyyə böhranından minimum itki ilə çıxması Prezident İlham Əliyevin müstəqil, mükəmməl, qətiyyətli və çevik iqtisadi siyasət yürütməsi sayəsində mümkün olub. Ölkə başçısının birbaşa nəzarəti altında ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması həmişə başlıca prinsip kimi qorunub

saxlanılıb. Respublikamızın maliyyə təhlükəsizliyinin təminatı baxımından beynəlxalq fond birjalarında, qiymətli kağızlar bazarında fəal olan iştiraka haqlı şəkildə ehtiyatlı yanaşması maliyyə böhranında respublikamıza təsirini azaldan əsas amillərin sırasındadır. Dövlət başçımız Azərbaycana ümumi böhrandan az ziyan dəyməsinin səbəblərinə nəzər yetirərkən respublikamızın milli maraqlarla bağlı olan iqtisadi siyasət yeritdiyini vurğulayır, beynəlxalq institutlarla inteqrasiya zamanı ehtiyatlılığın xüsusi olaraq diqqətdə saxlandığını bildirir: «Bəzi vaxtlar bizə tövsiyə olunurdu ki, inteqrasiya meyillərinə lap da sürətlə qoşulaq, beynəlxalq ticarət qurumlarına inteqrasiya edək. Lakin bizim mövqeyimiz bütün zamanlarda çox ehtiyatlı olmuşdu. Ona görə ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı özünü təmin etmiş iqtisadiyyatdır. Bir sıra digər ölkələr kimi, biz xarici yardımlara bağlı deyilik... Ona görə də biz beynəlxalq iqtisadi əlaqə məsələlərinə hər zaman öz mövqeyimizdən yanaşmışıq...2009-cu ildə çox düzgün və zamanında atılan addımlarla iqtisadi maraqlarımızı qoruya bilmişik, insanların rifah halının pisləşməyinə yol vermədik. Əksinə olaraq, 2009-cu ildə Azərbaycan xalqının sosial vəziyyəti daha çox yaxşılaşdı. Qarşıda olan bütün infrastruktur layihələri və sosial proqramlar icra olundu».

Azərbaycan böhran zamanı və sonrakı dövr ərzində həm maliyyə sabitliyi ilə bağlı sistemli proqramların davamlılığını inkişaf etdirdi, həm də liberal iqtisadiyyatın başlıca prinsipləri olan müasir strateji hədəfləri nəzərdə tutan islahatların kursunu genişləndirdi. Bu isə sözsüz ki, 2010-cu ilin yüksək inkişaf indikatorları ilə başa vurulmasına səbəb oldu.

Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilən inkişaf və modernizasiya strategiyası nəticəsində Azərbaycan iqtisadiyyatı əldə olunmuş iqtisadi və sosial inkişaf səviyyəsini qoruya bilib. Dövlət başçısının bu siyasi qətiyyəti, inkişaf kursunu gücləndirməsi düşünülmüş olan iqtisadi strategiyanın davam etdirilməyinin məntiqi nəticəsi sayıla bilər, bir daha hökumətdə iqtisadi islahatlar uzunmüddətli, həmçinin, yeni inkişaf dövrünün tempinə uyğun aparmaq qətiyyətini

təsdiqləməkdədir. Bu siyasət, növbəti illərdə davamlı inkişaf üçün əlverişli zəmin yaradıb.

2.2. Azərbaycanın davamlı iqtisadi inkişafında maliyyə menecmentinin rolunun qiymətləndirilməsi

Maliyyə menecmenti təsərrüfat subyektləri arasında maliyyə münasibətləri və resurslarının hərəkəti prosesini idarə edən sistemdir. Yəni qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün maliyyə mexanizmi rıçaqları və metodlarından istifadə edərək iqtisadi subyektlərin kapital və maliyyə resurslarından düzgün istifadəni özündə xarakterizə edir.

Müasir dövrdə bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə idarəçiliyi mürəkkəb hal almağa başlamışdır. Bunun başlıca səbəbi kimi iqtisadi qloballaşmam və inteqrasiyam misal göstərmək olar. Şübhəsiz ki, mövcud maliyyə idarəçiliyi baxımından obyektin idarə edilməsi üzrə strategiya və taktika fərqli amillər üzrə (yəni mövcud iqtisadi şəraitə uyğun) qruplaşdırılmalıdır. Ümumilikdə götürdükdə isə strategiya-qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün vasitələrdən istifadə üsulları və istiqamətləri kimi ön plana çıxır. İstifadə üsulları da həmçinin, qərarların qəbulu üzrə müəyyən qayda və məhdudiyyətləri özündə birləşdirir. Əgər məqsədə nail olunursa, onda strategiya öz mövcudluğunu bitirmiş hesab olunur. Taktika konkret şəraitdə qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün konkret metod və üsulları özündə ehtiva edir. Aydınır ki, maliyyə idarəçiliyində iki alt sistem mövcuddur: birincisi, idarəetmə obyektini; ikincisi isə idarəetmə subyektini. Qeyd olunanlarla yanaşı vurğulamaq lazımdır ki, müasir dövrdə idarəetmənin bütün səviyyələri üzrə təkmilləşmə getməlidir. Bunun üçün aşağıdakı vəzifələr hesab edirik ki, öncül olmalıdır: [8, 46]

> proqnozların işlənməsi, layihə və planlar üzrə kapital qoyuluşunda səmərəliliyi müəyyən etmək, risk və mənfəətin dərəcəsinə görə kapital qoyuluşlarının müxtəlif variantlarını qiymətləndirmək və optimal variantı tapmaq;

> cari və perspektiv maliyyə planlarının təkmilləşməsi (gəlir və xərclər

üzrə balans), xarici valyuta üzrə daxilolmalar və xərclərin planlaşdırılması;

> təsərrüfat subyektlərinin maliyyə göstəriciləri və maliyyə normativləri üzrə biznes- planın tərtibində iştirakı (məxaric normativi, maliyyə resursları üzrə xərc normativləri vəs.);

> təsərrüfatdaxili işlərdə kommersiya göstəricilərinin hesablanması, onların səviyyəsinin müəyyənliyi, mümkün kredit siyasətinin yürüdülməsi;

> maliyyə sənədləşməsinin formalaşması və təkmilləşməsi (bank, statistika və mühasibat);

> təsərrüfat subyektinin maliyyə vəziyyətinin və maliyyə resurslarından səmərəli istifadənin təhlili, maliyyə tədbirlərinin təkmilləşməsi;

> maliyyə göstəriciləri üzrə planın yerinə yetirilməsinə nəzarət və s.

Maliyyə idarəçiliyi sahibkarlığın bir forması kimi çıxış edir. Buna görə də maliyyə fəaliyyəti üzrə idarəetmə sırf bürokratik, inzibati akt kimi qələmə verilməməlidir. O daha çox yaradıcı və ətrafda baş verən dəyişikliklərə dərhal cavab verə bilən fəaliyyət olmalıdır. Bundan başqa, sahibkarlıq forması kimi maliyyə menecmenti elmi əsaslar üzrə planlaşmanın və idarəetmənin həyata keçirilməsinə əsaslanmalıdır. Sahibkarlıq forması kimi baxılması o deməkdir ki, maliyyə menecmentinin əsas fəaliyyət sferası maliyyə bazandır (maliyyə bazarı-pul resursları və investisiya qismində çıxış edən qiymətli kağızlar üzrə alıcılar və satıcılar arasında yaranan iqtisadi münasibətlərə deyilir). Özlüyündə maliyyə bazarı valyuta, qiymətli kağızlar, ssuda və qızıl bazarlarını birləşdirir.

Belə bir şəraitdə maliyyənin səmərəli idarə edilməsinin əhəmiyyəti kəskin şəkildə artır. Çünki bütövlükdə müəssisənin, onun sahibinin və işçilərinin maliyyə müvəffəqiyyəti maliyyə ehtiyatlarına əsas və dövriyyə vəsaitlərinə eyni zamanda iş qüvvəsinin stimullaşdırılması vasitələrinə nə dərəcədə səmərəli, məqsədəuyğun transformasiyasından asılı olur. Menecmentin bütün səviyyələrdə (yəni faktiki, strateji, operativ) maliyyə ehtiyatlarının nə cür istifadəsini ön plana çıxarır. Əsas və dövriyyə vəsaitlərinə habelə iş qüvvəsinin stimullaşdırılması məsələlərinə nə dərəcədə səmərəli, məqsədəuyğun transformasiyası mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Menecmentin bütün səviyyələrdə maliyyə ehtiyatlarının rolu çox vacibdir. Lakin müəssisənin inkişaf strategiyası planında bunlar xüsusilə də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmiz bazar münasibətlərinə keçdikdən sonra sənayedə xüsusilə, neft-qaz sənayesində, müəssisələrin maliyyə sistemində və onun təminatında bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir: [15, 98]

I. Dövriyyə vəsaitlərinin mərkəzləşmiş qaydada normallaşması, demək olar ki, ləğv edilmişdir. Və müəssisələrdə maliyyə ehtiyatlarının məbləğinin tənzimləmə vəsaitlərindən biri normallaşdırmada öz gücünü itirmişdir.

II. Maliyyə ehtiyatlarının rolu xeyli artmış və onların idarə edilməsi yaranmışdır.

III. Müxtəlif mülkiyyət və idarəetmə formalarının yaranması ilə maliyyə nəticələrinin və mənfəətin bölgüsü qaydası əsaslı şəkildə dəyişir. Və nəticədə mənfəətin məcburi qaydada büdcəyə ayrılması qaydası mümkünsüz olur və müəssisələrdə sərbəst pul vəsaitlərinin toplanması və yığılması qaydası formalaşır.

IV. Müəssisələrin investisiya siyasətində prinsiplial dəyişikliklər formalaşmaqdadır və s. Beləliklə, yekun olaraq söyləyə bilərik ki, qloballaşma prosesi zamanı milli iqtisadiyyatlarda maliyyə menecmentində əsasən beş element təkmilləşmə obyektinə olaraq seçilməlidir: maliyyə metodları, maliyyə rıçaqları, hüquqi, normativ və informasiya təminatları.

Sabit iqtisad və iqtisadi artıma nail olmaq hər bir dövlətin başlıca vəzifəsidir. Buna isə balanslaşdırılmış büdcə, inflyasiya və işsizliyin təbii səviyyəsi nəticəsində nail olmaq olar. Bu isə bilavasitə iqtisadi göstəricilərin düzgün müəyyən edilməsilə əlaqədardır. Bu iqtisadi göstəricilər isə öz növbəsində ölçü meyarının və vahidinin təbiiliyiylə, başqa sözlə, iqtisadiyyatda o cümlədən, ictimai həyatda daim mübahisə doğuran iki kateqoriyanın dəyər və qiymətin düzgün formalaşmasından asılıdır. Bu baxımdan istənilən iqtisadi nəzəriyyənin cəmiyyət üçün mənası ondan irəli gələn praktik tövsiyələrdən ibarətdir.

Bu zaman səhvlər bu və digər nəzəriyyənin deduktiv genişləndirilməsi zamanı deyil, nəzəriyyənin nəticələrinin reallığa tətbiqi sahəsinin müəyyən edilməsi zamanı

edilir. Bu qəbildən olan səhvlərin azaldılması üçün nəzəriyyələrin prinsiplərinin nəzərə alınması və bazis modelinin reallıqla uyğunluğu tələb olunur.

İdarəetmənin konkret metodları iki əsas prinsipə əsaslanmalıdır:

- marjinalizm: idarəedici prosedurlar idarəetməyə çəkilən xərcləri əldə olunan gəlirlərdən çox olduğu ana qədər bir məna kəsb edir.
- dəyər: (I) prinsipin reallaşdırılması üçün iqtisadiyyatın müxtəlif hallarını obyektiv müqayisə etmək imkanına malik olmaq lazımdır (yuxarıda qeyd olunan xərclərin və xeyrin qiymətləndirilməsi üçün), bu da ki, dəyər yanaşması əsasında mümkündür.

Pul dövriyyəsilə bağlı olan tənzimləmənin iki əsas üsulunu ayırmaq olar:

- maliyyə möhtəkirliyinin aradan qaldırılması
- iqtisadiyyatın planlaşdırılması (o cümlədən, və hətta ilk növbədə-qiymət)

Maliyyə möhtəkirliyinin zərərli nəticələrinin qət edilməsi mümkün deyilsə, heç olmasa məhdudlaşdırılması tələb olunur. Dünya miqyasında maliyyə möhtəkirliyi iqtisadi quruluşa real iqtisadi təhlükədir. Belə ki, Q.Martin və X.Şuman qeyd edirlər ki, artıq 1995-ci ildə fyuçerslərin məcmu dövriyyəsi il ərzində 41 trilyon dollar təşkil etmişdir (həm də ancaq bu maliyyə sisteminin 2-3%-i real olaraq ticarət və sənayenin risklərini sığortalayır, qalanları isə real iqtisadiyyatdan uzaqlaşmışlar). Onların məhduləşdirilməsi üzrə bir sıra səmərəli təkliflər mövcuddur (onların tətbiqi nəzəri-iqtisadi yönümlü deyil, siyasi səbəblər üzündən yubanır). Tobbin vergisi; səhmlərin formalarının institusional dəyişməsi (onların “şəffaflığının artırılması”) verilmiş siyahı ilə tükənmişdir.

Ceyms Tobbin, (iqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı), valyutanın satışına 1% həcmində verginin tətbiq olunmasını təklif etmişdir. Beynəlxəq valyuta möhtəkirliyində marja çox da yüksək olmadığından yüksək gəlirlər sövdələşmələrin həcmi və çox mərhələli olduğunu göstərir. İndiyə qədər heç kəs verilmiş təklifə qarşı nəzəri arqumentlər irəli sürməsə də, bu qanunun qəbul olunmasının qarşısı beynəlxəq maliyyə möhtəkirliyi lobbisi tərəfindən alınmışdır.[5, 49]

Son onillikdə səhm bazarının daha kəskin və zəif proqnozlaşdırılan tərəddüdlərə məruz qalmasının əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, fond bazarlarında dövr edən səhmlərin çox hissəsi aktivləri təkcə maddi və pul fondlarından deyil, daha çox digər şirkətlərin qiymətli kağızlar paketindən ibarət olan (bunlar da öz növbəsində üçüncü səviyyəli şirkətlərin böyük paketlərinə sahibdirlər və s.) şirkətlər tərəfindən buraxılır. Buna görə də potensial investor belə şirkətlərin hesabatı və balansı ilə tanış olduğu halda belə onlar tərəfindən qiymətləndirilən real aktivlərin nə qədər yüksək olmasından və nəticə olaraq onu maraqlandıran səhmlərin məzənnəsinin artmasının (azalmasının) real iqtisadiyyatda baş verən real proseslərlə nə qədər bağlı olduğundan (və ya əksinə, bunun əsasən refleksion fenomen xarakter daşımından) xəbərsiz olurlar. Lakin bu hal maliyyə möhtəkirliyinin çiçəklənməsi baxımından çox əlverişlidir, ictimai rifah halı və real iqtisadiyyat nöqtəyi-nəzərindən çox ziyanlıdır.

Burada bir sıra tədqiqatçıların təklifi odur ki, mülkiyyət hüququ (səhmlər, depozitar yazılar və s. ifadəsində elə institusional dəyişmələrdən ibarətdir ki, onların «şəffaflığını», yəni konkret səhmdar cəmiyyətin birja hesabatının arxasında hansı real aktivlərin olması haqda informasiyadan istifadə imkanını yüngülləşdirsinlər. Konkret olaraq bunu iki yolla etmək olar: 1) səhmdarların mülkiyyət hüququ üzrə informasiyanın elektron məlumat bankına - onunla maraqlanan hər bir şəxsin tanış olması üçün açıq olan depozitorlara köçürülməsi; 2) real aktivlərə qədər qiymətləndirilən qiymətli kağızların mülkiyyət hüququnun strukturuna «keçmək imkanım təqdim etmək»; Belə yenidənqurma, təbii ki, investisiya hərəkətində refleks komponentin qoyuluşunu azaldacaq, investisiya qərarlarının obyektiv informasiya əsasında qəbulu imkanını verəcəkdir. Fond bazarlarında fəaliyyət göstərən «oyun qaydası» bir qədər dəyişəcəkdir, belə institusional yenidənqurma kommersiya sirri anlayışın çərçivəsinin dəyişdirilməsini tələb edəcəkdir. Bu zaman ilk növbədə açıq möhtəkirlər ziyan çəkəcəklər, real qoyuluşlara səmtlənmiş investorlar isə əksinə, udacaqlar.

Maliyyə sferasında neqativ qeyri-xətti effektlərin qətt edilməsində qiymət tənzimlənməsi mexanizminin də rolu az deyildir.

Göstərmək lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatına qarşı planlı iqtisadiyyatın qoyulması ideoloji yaşanmış bir haldır: a) istənilən iqtisadi sistem özünün əsasında bazara malikdir, b) planlaşdırma hər bir bazar iqtisadiyyatında olan institutlardan biridir - bu institut transakt xərclərdən başqa iqtisadi özimütəşkilin neqativ effektlərinin yaranma imkanlarını da minimumlaşdırır.

Maliyyənin neoklassik nəzəriyyəsi kapital bazarlarının inkişaf qanunauyğunluqlarını və onların iştirakçılarının davranış məntiqi və prinsiplərini nəzəri cəhətdən əsaslandırır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bu istiqamətin əsas sistemyaradıcı elementi olan müəssisə kapital bazarı ilə bilavasitə münasibətdə fəaliyyət göstərir. Lakin firmanın maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi təkcə maliyyə bazarlarındakı əməliyyatlardan ibarət deyil. Çünki maliyyə bazarlarındakı əməliyyatlar pul axınları, investisiya, borc-istiqraz əməliyyatlarının idarə edilməsi üzrə aparılan müxtəlif növ əməliyyatların yalnız bir hissəsidir. Məhz bu vəziyyət maliyyə menecmentinin nəzəri əsaslarının işlənilib hazırlanması üçün əsas olmuş üç elmin: maliyyənin neoklassik (müasir) nəzəriyyəsi, mühasibat uçotu və idarəetmənin ümumi nəzəriyyəsinin birləşməsindən müstəqil elmi və praktiki istiqamət kimi formalaşmışdır.

Maliyyə menecmenti bəzi təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsinin idarə edilməsi barədə elm kimi həmin subyektin ətraf mühit kontekstində müəyyən xüsusişməsini, onun fəaliyyət prosesində baş verən əlaqə və münasibətlərin eyniləşdirilməsini nəzərdə tutur. Makroiqtisadi səviyyədə maliyyə axınları müəyyən məntiqə tabe olurlar, onların savadlı idarə edilməsi isə həmin məntiqi başa düşməyə imkan verən bəzi obyektiv, mövcud konseptual prinsipləri bilməyi tələb edir. Məhz müasir maliyyə nəzəriyyəsi çərçivəsində maliyyə menecmentinin təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsinin idarə edilməsi metodologiyası ilə izah olunan, maliyyənin idarə edilməsi elminin əsas kateqoriyaları ilə səciyyələnən, idarəetmə məqsədi üçün istifadə olunan ayrı-ayrı üsulları, metodları və alətləri işləyib hazırlayan, onların nəzəri əsaslandırılmasına imkan verən çoxlu baza konsepsiyaları formalaşmışdır.

Maliyyə menecmenti maliyyə, idarəetmə, uçot və təhlil sahəsindəki nəzəri

işləmələri və onun çərçivəsində hazırlanmış yanaşmaların praktiki tərəflərini müvəffəqiyyətlə əlaqələndirən iqtisad elminin ən perspektiv istiqamətlərindən biridir. Maliyyə menecmenti maliyyə nəzəriyyəsi ilə mühasibat uçotu arasında əlaqələndirici həlqədir.

Maliyyə menecmentinin məzmununa bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqəli məsələlər: ümumi maliyyə təhlili və planlaşdırma; pul vəsaitlərinin cari idarə edilməsi; istehsalın rentabellik səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin edən maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi; investisiya fəaliyyətinin idarə edilməsi; maliyyə resursları mənbələrinin idarə edilməsi aid edilir.[6, 147]

III FƏSİL. MÜƏSSİSƏLƏRDƏ MALİYYƏ ÇEVİKLİYİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ PROBLEMİNİN HƏLL VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ.

3.1. Qlobal iqtisadi sistemdə müəssisələrdə maliyyə çevikliyinin təmin edilməsi sahəsində maliyyə menecmentinin rolu və onun inkişaf perspektivləri

Cənab İlham Əliyevin maliyyə sektorunda idarəetmənin səmərəliliyinin artırılması və maliyyə vəsaitlərinə nəzarət siteminin beynəlxalq tələblərə çatdırılması, ən güclü maliyyə nəzarəti institutlarının formalaşdırılması məqsədilə həyata keçirdiyi tədbirlərin əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Dövlət başçısı hesab edir ki, güclü dövlətin maliyyə dayaqlarının möhkəmlənməsi iqtisadi tərəqqini sürətləndirməklə yanaşı, eyni zamanda maliyyə xərclərinin sistemli və şəffaflıq şəraitində təmini sosial yüksəlişi də gücləndirmiş olur. Maliyyə nəzarətinin bütün sütunları tam operativ və çevik institusional fəaliyyət dialektikası ilə bir-birini tamamlamalıdır. Bu sistemin ən çevik qollarından biri xəzinədarlıqdakı nəzarət meyarlarının düzgün və yeni tələblərə uyğun realizasiyasıdır. Açıq şəkildə etiraf etmək gərəkdir ki, Azərbaycanın xəzinədarlıq sektoru tam təkmilləşib və müasir tələblərə cavab verən güclü fəaliyyət mexanizmi mövcuddur. Son illər ölkəmizdə xəzinədarlıq sistemi sahəsində də yeniliklərin nəzərə çarpması və qabaqcıl dünya təcrübəsinin tətbiqi bu sahədə yeni keyfiyyət çalarlarının yaranmasına səbəb olub. Xəzinədarlıq sektoruna aid strukturların fəaliyyəti ölkəmizdə güclü maliyyə nəzarəti sisteminin formalaşdığını təsdiqləyir. Bu qurumlar dövlət vəsaitindən səmərəli istifadəni, büdcə xərclərinin strukturunun təkmilləşdirilməsi və şəffaflığının artırılmasını təmin edən qanunvericilik bazasının formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində işləri davam etdirmək üçün yeni mexanizmlərə malik struktura çevrilib. Son illər dövlət vəsaitinin təyinatı üzrə xərclənməsi üzərində maliyyə nəzarətinin daha da yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin gücləndirilməsi, büdcə təşkilatlarında borclanma prosesinin çevik idarə edilməsi xəzinədarlığın fəaliyyətində səmərəliliyi artırır.[70]

Prezident İlham Əliyevin Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə dair 2009-cu ildə imzaladığı Sərəncam bu sahədə fəaliyyət planının daha da effektiv yerinə yetirilməsinə səbəb olub. Xəzinədarlıq sistemi ilə bağlı yeni dövrün tələblərinə uyğun yeni fəaliyyət istiqamətləri müəyyən olunub. Dövlət strukturlarının fəaliyyətinə nəzarət, onların istifadə etdiyi maliyyə vəsaitlərinin səmərəli xərclənməsinin təmin olunması, dövlət büdcəsi vəsaitinin və dövlət borcunun idarə edilməsi, eləcə də digər tədbirlər bu strukturun fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərini təşkil edir.

Prezident İlham Əliyevin həmin sahələrdə dövlət nəzarətinin və tənzimlənməsinin müasir tələblərə uyğun şəkildə təşkilini təmin etmək üçün Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə dair imzaladığı Sərəncam mühüm əhəmiyyətə malikdir. Dövlət başçısı yeni strukturların yaradılmasına qərar verməklə maliyyə sferasında dövlət nəzarətinin daha da gücləndirilməsinə əhəmiyyətli baza yaratmış oldu. Yeni strukturlar funksional idarəetmə sistemində geniş səlahiyyətlərə malik olmaqla bir sıra mühüm vəzifələri yerinə yetirmiş olurlar.

Yeni nəzarət strukturları dövlət vəsaitlərinin səmərəli şəkildə xərclənməsi istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirməkdədir. Yeni qurumun geniş səlahiyyətlərə malik olması təkcə dövlət təşkilatlarının deyil, həm də ictimai qurumların, bələdiyyələrin, sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinə ciddi nəzarətin həyata keçiriləcəyindən xəbər verir. Bu qurumlar daxili bazarda bütün maliyyə əməliyyatlarının aparılmasında səmərəliliyin vəziyyətini və vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənib-xərclən- məməsini tənzimləyir. Xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən diplomatik korpusların maliyyə vəziyyətinə, beynəlxalq maliyyə institutlarından alınmış kreditlərin istifadəsinə və digər əməliyyatlara da bu qurum nəzarət edir. Agentlik öz səlahiyyətləri çərçivəsində şəhər və rayon icra hakimiyyətlərinə ayrılmış vəsaitlərin icra vəziyyətinə dair nəzarət funksiyasını da həyata keçirməkdədir.

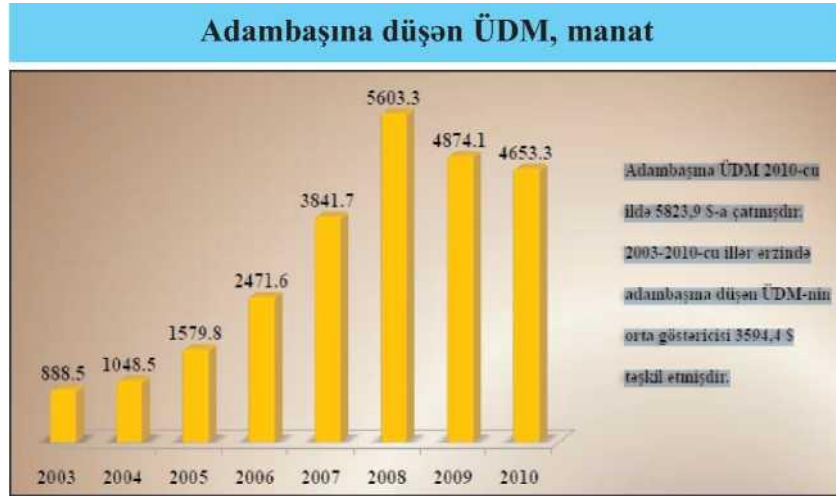
Ümumiyyətlə, Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi və Dövlət Maliyyə Nəzarəti Xidməti apardığı yoxlamalar zamanı hansısa təşkilatın, şəxsin fəaliyyətində maliyyə pozuntusuna dair faktlar əldə etdiyi halda, hüquq-mühafizə orqanları qarşısında

məsələ qaldırmaq imkanlarına da malikdir. Bu struktur, bundan başqa, maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı müvafiq qurumlarda pozuntu hallarının olmasına dair məlumatları dəqiqləşdirmək üçün digər dövlət orqanlarını da bu işə cəlb edərək birgə araşdırmalar həyata keçirir. Bir sözlə, dövlətin büdcəsindən ayrılmış vəsaitlərin, eləcə də, büdcədən kənar fondlardan və xarici maliyyə təşkilatlarından yönəldilmiş pulların hər manatının necə xərclənməsinə mərkəzi-funksional nəzarət həyata keçirir. Bütün bu qurumların fəaliyyəti büdcə vəsaitlərinin səmərəli xərclənməsini təmin etməklə mükəmməl büdcə siyasətinin həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mükəmməl büdcə siyasətinin həyata keçirilməsi sayəsində ölkəmizdə maliyyə sabitliyi potensialı çox güclüdür. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, möhkəm maliyyə sabitliyi digər makroiqtisadi sahələrin də sabit inkişafı üçün mühüm rol oynayır. Maliyyə sabitliyi maliyyə-büdcə-fixsal siyasətin effektiv nəticələri sayəsində möhkəmlənir, inkişaf dinamikasına müsbət zəmin yaradır. Maliyyə sabitliyinin əsas fundamental sütunları təbii ki, maliyyə-bank-valyuta sistemi ilə sıx bağlıdır. Çəvik pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsi, valyuta bazarına nəzarət mexanizmlərinin güclü olması, inflyasiyanın nəzarətdə saxlanması və digər amillər maliyyə sabitliyinin dönməzliyini təmin edir.

Mərkəzi Bankın həyata keçirdiyi pul siyasəti ölkəmizdə makroiqtisadi stabilliyin təmin edilməsinə və ölkənin əlverişli beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin qorunub saxlanmağına yönəldilir. Dayanıqlı makroiqtisadi sabitlik ilə aşağı inflyasiya davamlı iqtisadi artışı və əhalinin sosial rifahının yüksəldilməsində vacib şərtlərdir. Pul siyasəti tədiyyə balansının müsbət saldoya çatmasına görə aparılmış beynəlxalq maliyyə siyasətinin tərkibidir. Son illər ərzində ölkə iqtisadiyyatının yüksək inkişafı, qəbul olunmuş sosial-iqtisadi proqramların müvəffəqiyyətli icra olunması, qlobal iqtisadi sistemə fəal formada inteqrasiya prosesləri pul- kredit, məzənnə siyasətinin adekvatlığının yüksəldilməsinə səbəb olub, bank-maliyyə sektorunda aparılan islahatları daha da sürətləndirib. Mərkəzi Bank tərəfindən ölkədə makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasına, iqtisadi tərəqqidə təminata, işsizliyin azaldılmağına,

inflyasiyanın qəbu edilən səviyyədə saxlanılmağına yönələn pul-kredit siyasəti yeridilib.

Azərbaycanın valyuta bazarının dözümlü və dayanıqlı olması son illərin qlobal xarici təsirlərinə qarşı əks-təsirlər zamanı özünü sübut etdi. Mərkəzi Bank bütün xarici təsirlərə immunitetli davamlı reaksiya göstərməklə güclü maliyyə-valyuta-bank dayanıqlığı potensialına malik olmasını təsdiqlədi. Bu dayanıqlığı və dözümlülüyü dünya iqtisadi böhranı zamanı açıq şəkildə ortaya çıxarmış oldu. Müasir qlobal maliyyə böhranının, əlamətləri və Azərbaycan özəllikləri 2008-ci il dünya iqtisadiyyatında davamlı böyük artımın dayanması ilə tarixə düşmüşdü. Dünya iqtisadiyyatının talehini həll edən dövlətlərdən (ABŞ-, Yaponiya, Çin, Böyük Britaniya, Hindistan, Almaniya, Fransa, İtaliya və Rusiya) heç biri qlobal böhranın təsirləndən yaxa qurtara bilmədi. Dünyada ÜDM-in təxminən 70 % i bu ölkələrdə formalaşır. Yer kürəsi əhalisinin təxminən yarısı onların payına düşür. Dünya üzrə orta illik artma tempi iki dəfəyədək azalmış 2007-ci ildəki 5 faizdən 2,5 faizə endi. 2007-ci ildən başlayaraq dünyada yanacaq-enerji daşıyıcılarının və ərzağın qiymətinin sürətli artımı aşağı gəlirli ipoteka borclularını ağır vəziyyətlə üzləşdirdi və onların ödəmə qabiliyyətinin olmadığı üzə çıxdı. 2008-ci ilin ilk ayları ərzində bankların ipoteka bazarında rentabelliyyətinin itməsi qlobal böhranı dərin məcraya yönəltdi.[11, 93]

Mərkəzi Bank makroiqtisadi tarazlığın, maliyyə sabitliyinin dəstəklənməyi, ölkədə iqtisadi fəallığın saxlanılması üçün çevik pul-kredit siyasətini davam etdirib.

Bu dövrdə MB həm bank, həm də sığorta bazarı üçün əməli addımlar ataraq onları böhrandan qorudu. Antiböhran tədbirlərindən biri kimi hökumət bank-sığorta sektoruna maliyyə dəstəyi oldu. Sığorta şirkətlərinin üç il müddətinə mənfəətin kapitallaşmasının artırılmasına yönəldilən hissəsi vergidən azad edildi. Böhranın sığorta şirkətlərinə təsirinin çox aza endirilməsi məqsədilə bu vaxt ərzində gərəksiz xərcləri azaltmaq, müştəri sayını artırmaq və bazar üçün təzə məhsullar hazırlamaq gərəkdir.

Hökumət isə öz tərəfindən 2008-ci ilin axırında sığorta şirkətlərini, eyni zamanda bankları mənfəət vergisindən azad edərək əhəmiyyətli bir addım atmış oldu. Ümumiyyətlə, Azərbaycan hökuməti qlobal maliyyə böhranının qarşısının alınması tədbirləri kimi bir sıra səmərəli effekt verən qabaqlayıcı təbirləri reallaşdırmağa nail olub. İqtisadi güc strukturları öz mandatlarına uyğun olaraq süni qiymət artımlarına, inhisarçılığa və haqsız rəqabətə qarşı dövlət nəzarəti tədbirlərini gücləndirib, hökumət xaricdə saxlanılan valyuta ehtiyatlarının bir hissəsini güzəştli şərtlərlə yerli bankların istifadəsinə verib, banklara və əhaliyə ünvanlanmış güzəştli kreditləri stimullaşdırıb, həmçinin, fermerlərə və digər sahibkarlara dövlət köməyi artırılıb. Bu sahədə digər addımlar kimi regional və sektoral vergi güzəştlərinin tətbiqini, qeyri-neft sektoru üzrə ixracın stimullaşdırılmasını, dövlət investisiya proqramının prioritetlərinə yenidən baxılmasını, büdcə vəsaitlərindən istifadənin gücləndirilməsi ilə bağlı siyasi qərarları da qeyd etmək olar.

Dünya iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklər və böhran zamanı qarşılıqlı təsir kanallarından biri özünü ölkələrin maliyyə sisteminin əsas həlqəsi olan milli valyutaların məzənnə sabitliyində göstərməsidir. Qloballaşma şəraitində dünyamızda dünya ticarətində böyük paya sahib olan dövlətlərin milli pul vahidlərinin dəyərindəki dəyişikliklər tezliklə onunla iqtisadi əlaqədə olmuş ölkənin xarici ticarət balansına, tədiyə balansına, valyuta məzənnəsinə, faiz dərəcəsinə və digər iqtisadi göstəricilərinə təsir göstərir, onların dəyişməsinə səbəb olur. Dünya ölkələrinin valyutaları, çekləri, vekselləri, akkreditivləri ilə əməliyyat aparmaq məsələləri

iqtisadi münasibətlərin xüsusi sferasını, yəni beynəlxalq valyuta bazarını əmələ gətirir.[8, 10]

Milli valyutanın dünya bazarında tədavül etməsi milli iqtisadiyyatla dünya bazarının qarşılıqlı əlaqəsini artırmaqla xarici fəaliyyətə əks-təsir göstərən neqativ halların qarşısını alır. Ümumiyyətlə, valyuta bazarları siyasi və iqtisadi hadisələrin gedişinə qarşı son dərəcə həssasdırlar. Ölkənin xarici gəlir və xərclərinə bilavasitə və dolaylı şəkildə təsir göstərən hər hansı bir hadisə, dəyişiklik və inkişaf dərhal valyuta bazarlarında öz əksini tapır və valyuta məzənnəsinin dəyişməsinə səbəb olur. Reallıq göstərdi ki, dünya iqtisadi böhranının inkişaf etmiş dövlətlərə vurduğu zərərlərin böyük bir hissəsi birbaşa valyuta bazarı ilə bağlı olub. Böhran Avropa, Amerika, Asiya və MDB məkanında milli valyutaların devalvasiyasına gətirib çıxardı və Asiyanın iqtisadi nəhəngləri olan Yaponiya və Çinin valyutaları 2008-2009-cu illərdə 20 faizdən çox ucuzlaşdı. Rusiyanın mərkəzi tədavül aləti olan rublun dəyəri iki il ərzində 40 faiz dəyərini itirdi. Qazax tengəsi də bu müddətdə 25-30 faiz devalvasiyaya uğradı. Dollara qarşı Ukrayna qrivnası 53, Belarus rublu 28, Böyük Britaniya funt-sterlinqi 38, Norveç kronu 28, Braziliya realı 31, Kanada dolları 26, Avstraliya dolları 27, avro isə 13 faiz ucuzlaşıb. Ümumiyyətlə, bu proses, demək olar ki, bütün ölkələrin maliyyə bazarında müşahidə olunub.

Azərbaycanda isə dərin makroiqtisadi təməllərin yaradılması, maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsi istiqamətində çevik iqtisadi addımların atılması, Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən pul-kredit siyasətinin səmərəliliyi milli valyutanın bazarda aktiv pul aləti kimi çəkisinin artırılmasına səbəb olub. Bütün dövlətlərin milli valyutası dəyərini itirdiyi halda, Azərbaycan manatının məzənnəsi əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmlənib.

Azərbaycan yeganə ölkələrdəndir ki, denominasiyadan sonra milli valyutası pul aləti kimi dəyərini artırmaqda davam edir. Böhran əksər ölkələri milli valyutaların devalvasiyasına da məcbur etdi, amma Azərbaycan bu vasitənin də zəruri olmadığını konkret addımlarla təsdiq etdi. Mövcud ssenarilərin həyata keçirilməsi onu göstərdi ki, Azərbaycanda milli valyutanın devalvasiyasına zərurət yoxdur.

Valyuta bazarında çoxseqmentli proseslər getsə də, ölkəmizin milli valyutasının dəyərini dəyişməsinə səbəb ola biləcək amil meydana çıxmadı. Yəni manatın möhkəmlənməsi üzrə amillər devalvasiya amillərindən daha güclüdür. Bu isə manatın sabit valyuta kimi qalmasını bir daha şərtləndirir.

Manatın ən aktiv tədavül, eləcə də, etibarlı valyuta aləti olmasının ən bariz ifadəsi həm valyuta mübadilələrində, həm əhalinin yığımlarında, həm də onların banklara yerləşdirdiyi əmanətlərin strukturunda meydana çıxır. Əhalinin depozit hesablarının statistikasına nəzər salsaq, manatın böyük üstünlük təşkil etməsinin şahidi ola bilərik. Vətəndaşlar öz vəsaitlərini banklara yerləşdirərkən əsas valyuta növü kimi manatı seçirlər. Azərbaycan yeganə ölkələrdəndir ki, denominasiyadan sonra milli valyutası dəyərini artırmaqda davam edir. Beş il əvvəl pul islahatları başlayanda və ilk yeni banknotlar dövriyyəyə buraxılanda manatın dollarla nisbətdə dəyəri 0,92 qəpik təşkil edirdi və həmin dövrdə ABŞ pulu ümumilikdə dünya maliyyə bazarlarında əsas aparıcı valyuta növü idi. Yəni həmin illərdə dünya iqtisadiyyatında böhran meyilləri olmadığından və dollar dünya pulu kimi aparıcı dövrəli valyuta hesab olunduğundan yenicə tədavülə buraxılmış Azərbaycan manatının məzənnəsini sabit qoruyub saxlamaq asan məsələ deyildi. Amma Azərbaycan hökumətinin ölkədə güclü sabitlik potensialı yaratması və mükəmməl məzənnə siyasəti yürütməsi denominasiyanın ilk ilində öz effektiv nəticələrini göstərdi. Manat digər xarici valyutalarla nisbətdə nəinki öz mövqeyini sabit qoruyub saxladı, hətta 2 faizə yaxın nisbi dəyər qazandı. Azərbaycanın yeni milli valyutası axır beş ildə həm dollar, həm də avro və başqa valyutaların qarşısında öz məzənnəsini möhkəmləndirmiş və ən yüksək tempə aktiv pul alətinə çevrilmişdir. Bu vaxt ərzində milli valyuta dollarla nisbətdə 20 faizdən çox möhkəmlənib. Avro da son beş ildə manat qarşısında dəyərini itirib. Demək olar ki, son illərdə valyuta bazarında çoxseqmentli proseslər getmiş və onların heç biri milli valyutanın dəyərini dəyişməyinə gətirib çıxarmamışdır. Əksinə olaraq, bu proseslər milli valyutanın möhkəmlənməsinə lazımlı zəmin yaradıb.[7, 52]

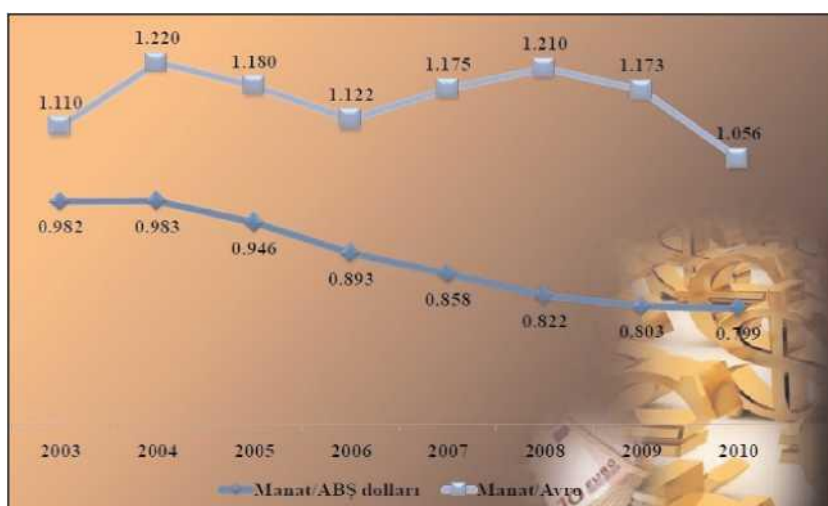
Manatın məzənnəsində sabitlik idxalın və daxili istehsalda istifadə edilən xarici mənşəli əmtəələrin kəskin bahalaşmasının, həmçinin əhalinin əmanətlərinin dəyərsiz olmasının, xarici valyutada borc yükünün artmasının, manata olan etimadın azalmasının, iqtisadiyyatda yüksək dollarlaşmanın qarşısını almışdır.

Manat ən dəyərli pul aləti kimi möhkəmlənərək artıq dünyanın dönərli valyutaları sırasına daxil olub. Azərbaycan manatı MDB məkanında ən sabit milli valyutalar sırasında mövqeyini birinci yerdə qoruyub saxlayır. 117 ölkə üzrə dünya valyutalarının sabitlik reytingində isə manat 28-ci yerdə dayanmaqdadır. Rusiyanın "Finmarket" agentliyinin tərtib etdiyi reytingə əsasən, Azərbaycan manatı sabitliyinə görə, bölgədə ikinci yerdə qərarlaşıb. Belə ki, Rusiya rubluna qarşı məzənnəsi fevralda 21,88 faiz yüksələn milli valyuta MDB-də birinci, bölgədə isə İran riyalından sonra ikinci sabit valyuta sayılır. Milli valyutaların reytinginin ən aşağı pillələrindən birində Ermənistan dramı qərarlaşıb. Erməni pulu həmin reyting üzrə 111 -ci yerdə mövqə qazanıb. Milli valyutamızın MDB-də güclü mövqeyə malik olması Rusiya və digər birlik dövlətlərindən olan malların ölkəmizə gətirilməsini ucuzlaşdırıb və idxalın genişlənməsinə səbəb olub.

Beynəlxalq təşkilatların analitikləri də bəyan edirlər ki, Azərbaycan, hətta maliyyə böhranı şəraitində sabitlik kriteriyalarına görə, iqtisadi inkişaf, maliyyə stabilliyi reytingi üzrə MDB, Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələrini qabaqlayır. Bütün bu amillər onu şərtləndirir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının və maliyyə bazarının güclü olması valyuta sistemində davamlılığını artıraraq milli valyutanın aktiv, əsas dəyər aləti kimi mövqeyini möhkəmləndirir.

Respublikamızın kifayət qədər strateji valyuta ehtiyatlarının olması da bu stabilliyə mühüm baza yaradan faktor sayıla bilər. Ölkəmizdə güclü makroiqtisadiyyat potensialının yaradılmağı, iqtisadiyyatda maliyyə ehtiyatlarının çoxalması iqtisadi islahatların keçirilməsinə şərait yaratmaqla yanaşı, böhrana qarşı immuniteti gücləndirir.

Manatın ikitərəfli məzənnəsi

Devalvasiya prosesləri ilə bağlı hazırda valyuta bazarında mövcud olan süni ajiotajı aradan qaldırmaq, milli valyutaya etimadı gücləndirmək hazırda antiböhran tədbirlərinin ana xəttini təşkil etməlidir. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyev iqtisadi və sosial məsələlərin həllinə həsr olunmuş müşavirədə bununla bağlı vətəndaşlara şəxsən müraciət etmiş, indiki şəraitdə dollarlaşmanın təbii əsaslarının olmadığını bildirmişdir: “Manatın məzənnəsinin sabit saxlanması təkcə hökumətdən asılı deyil, vətəndaşlar da bu məsələdə hökumətlə bir istiqamətdə fəaliyyət göstərməlidirlər”.

Əhali tərəfindən manatın kütləvi şəkildə xarici valyutaya konvertasiyası ilkin dövrlərdə vətəndaşlar üçün sərfəli görünə bilərdi. Lakin uzunmüddətli perspektivdə bu, milli manata etimadın azalmasına, dollarlaşma prosesinin güclənməsinə, bank sisteminin problemlərlə üzləşməsinə, daha sonra isə maliyyə sisteminin və valyuta bazarının ciddi zərbə almasına, vətəndaşların özlərinin əziyyət çəkməsinə səbəb ola bilər. Hesab edirik ki, hazırda əlində olan son manatını belə dollara çevirməyə çalışan vətəndaşlara bu prosesin sonda nə ilə nəticələnmə biləcəyi geniş izah edilməlidir.

Hökumət üzvlərinin də qeyd etdiyi kimi, manatın hazırkı məzənnəsi neftin 25 dollarlıq qiymətinə hesablanmışdır. Son günlər neftin qiymətlərində artım meyilləri müşahidə edilir və ekspertlər ilin ortalarında qiymətlərin 40-50 dollaradək yüksələcəyini proqnozlaşdırırlar. Bundan əlavə, Azərbaycanın 40 milyard dollardan çox olan strateji valyuta ehtiyatları, beynəlxalq fond birjaləri, qiymətli kağızlar

bazarında fəal iştirak etməməsi maliyyə böhranının təsirini zəiflədən aparıcı amillər sırasındadır. Belə olan halda, vətəndaşların kütləvi şəkildə dollar almaları heç bir iqtisadi məntiqə sığmır və sırf psixoloji amillərin nəticəsidir.[71]

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, hökumətin bank və valyuta bazarının sabitləşdirilməsi istiqamətində atdığı addımlar, məbləğindən asılı olmayaraq bütün əmanətlərin sığortalanması mexanizminə keçid, habelə əmanətlərin dividendinin vergidən azad edilməsi, ölkədən valyuta çıxarılmasına vergilərin tətbiqi və digər addımlar manata etimadın zamanla bərpa olunmasına zəmin yaradır.

Yaranmış şəraitdə əsas antiböhran tədbirlərindən biri də xarici borclanmaya gedilməklə, ölkəyə valyutanın cəlb edilməsi olacaqdır. Hazırda bir çox ölkələrin xarici borclanması ÜDM-də 100-150 faiz təşkil etdiyi halda, Azərbaycanda bu göstərici cəmi 12,4 faiz təşkil edir. Belə vəziyyətdə Azərbaycan hökuməti xarici valyuta bazarlarından əlavə valyuta resursları cəlb edə bilər və bunun ölkənin iqtisadi-maliyyə sistemi üçün təhlükəsi minimal səviyyədədir.

3.2. Müəssisələrdə maliyyə çevikliyinə təmin edilməsinin təkmilləşdirilməsi

Müəssisələrdə daha yüksək maliyyə çevikliyinə nail olmaq üçün aşağıdakı tədbirləri görmək olar: müəssisənin uzunmüddətli və qısa müddətli borc fondlarını artırmaq; əsas vəsaitlərin payını artırmaq məqsədilə əsas vəsaitləri artırmaq; gəlirlərin artması üçün məhsulların satış həcmi artırmaq, nəticədə müəssisənin xalis mənfəətinin artmasına təsir edəcəkdir [27, 16].

X şirkətin maliyyə çevikliyinə yaxşılaşdırmaq üçün tövsiyələr hazırlayaraq, bu şirkətin Cədvəl 1-də tətbiq olunan tədbirləri nəzərə alaraq proqnoz dövrü üçün balansdakı dəyişikliyi dinamikasına baxaq.

Cədvəl 1 göstərir ki, proqnoz dövründə 2017-ci il ilə müqayisədə uzunmüddətli aktivlər, yəni sabit aktivlər 232 min azn artmışdır. Dövriyyə aktivləri ehtiyatların artması səbəbiylə 18 min azn artıb.

Uzunmüddətli borc vəsaitlərinin artması səbəbindən uzunmüddətli öhdəliklər 232 min azn artmışdır. Proqnoz dövründə müəssisənin qısa müddətli borcları qısamüddətli borc fondunun artması səbəbindən 18 min azn artdı.

Proqnoz dövrü üçün müəssisənin balansı

Cədvəl 1

Göstərici	Faktiki 2017 il, min. azn.	Proqnozlaşdırılan 2018 il, min. azn	Dəyişikliklər
1. Dövriyyədənəknar aktivlər			
Əsas vəsaitlər	888	1120	232
Maliyyə investisiyaları	2811	2811	0
1-ci hissə üzrə nəticələr	3699	3931	232
2. Dövriyyə aktivləri			
Ehtiyatlar	287	305	18
Debitor borcları	703	703	0
Pul vəsaitləri	405	405	0
Digər dövriyyə aktivləri	13	13	0
2-ci hissə üzrə nəticələr	1408	1426	232
Balans	5107	5357	250
3. Kapital və ehtiyatlar			
Nizamnamə kapitalı	392	392	0
Əlavə kapital	2563	2563	0
Ehtiyat kapitalı	37	37	0
Bölüşdürülməmiş mənfəət	1984	1984	0
3-cü hissə üzrə nəticələr	4976	4976	0
4. Uzunmüddətli öhdəliklər			
Borc vəsaitləri	0	232	232
4-cü hissə üzrə nəticələr	0	232	232
5. Qısamüddətli öhdəliklər			
Borc vəsaitləri	0	18	18
Kredit borcları	131	131	0
5-ci hissə üzrə nəticələr	131	148	18
Balans	5107	5357	250

Cədvəl 2-də maliyyə nəticələrinin dəyişməsinə nəzərdən keçirək.

Proqnoz dövrü üçün müəssisənin maliyyə nəticələri

Cədvəl 2

Göstərici	Faktiki 2017 il, min. azn.	Proqnozlaşdırılan 2018 il, min. azn	Dəyişikliklər
Gəlir	9423	12 250	2827
Maya dəyəri	9050	9955	905
Ümumi gəlir	373	2300	1927
Satışdan əldə olunan gəlir	373	2300	1927
Digər xərclər	323	400	77

Elm və təhsilin inkişafı üçün prioritet istiqamətlər

Vergitutmaya qədərki gəlir	50	1900	1850
Cari gəlir vergisi	2	380	378
Xalis gəlir	48	1520	1472

Cədvəl 2 göstərir ki, gəlir 30 faiz, maya dəyəri isə 10 faiz artıb. Beləliklə, xalis mənfəət 1472 min azn artıb və 1520 min azn təşkil edib.

Proqnozlaşdırılan il ərzində müəssisənin rentabelliği göstəriciləri və maliyyə çevikliyi

Cədvəl 3

Göstərici	Faktiki 2017 il, min. azn.	Proqnozlaşdırılan 2018 il, min. azn	Dəyişikliklər
Satışların rentabelliği	0,51	12,41	11,9
Aktivlərin rentabelliği	0,94	28,37	27,43
Özəl kapitalın rentabelliği	0,08	30,55	30,47
Borc kapitalının rentabelliği	36,64	399	362,36
Maliyyə rıçağı	0,03	0,08	0,05
Aktivlərin dövriliyi	0,26	2,34	2,08

Cədvəldən görünür ki, özəl kapitalın rentabelliği 30,47% artmışdır ki, bu da o deməkdir ki, müəssisə rəşional olaraq özəl kapitalıdan istifadə edir və investisiya qoyulan kapitaldan 30,55% xal qazanır. Borc kapitalın rentabelliği 362.36% artmışdır. Maliyyə rıçağı 5% artdı və 0,08 təşkil etdi, buna görə müəssisə daha çox borc sermayesini iqtisadi fəaliyyətlərdə istifadə etməyə və investisiyalarından daha

çox mənfəət əldə etməyə başladı. Şirkətin aktivlərinin dövriyyəsi 0.67 artmış və 2.34 olmuşdur [25, 63].

Müstəqil dövlət olaraq ölkəmizin müəssisələrində güclü və cəld maliyyə idarəciliyi siyasətinin olması çox mühümdür. Bu, eyni zamanda bazar iqtisadiyyatının əsas xassələrindən biridir. Buna görə də Azərbaycanda inzibati maliyyə idarəciliyi kökündən dəyişdirilərək bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun formada yenidən qurulmuşdur. Belə islahatlar təbii şəkildə istehsalın və bütövlükdə cəmiyyətin sürətli inkişafında maliyyənin rolunun artmağına gətirib çıxarmışdır.

Bazar iqtisadiyyatı, hər şeydən öncə, azad və demokratik iqtisadiyyat deməkdir. Burada hər bir hüquqi və fiziki şəxsin bir sıra qanunvericilik həddlərində azadlığı nəzərdə tutulmaqdadır. Buna görə də maliyyə münasibətlərinin, pul fondlarının idarə edilməsi və demokratik prinsipə əsaslanaraq qurulmalı, bu prosesdə hər bir subyektin müstəqilliyi təmin edilməlidir. Bütün bunların təmin olunması isə, təbii ki, müvafiq tənzimləyici tədbirləri tələb edir.

Mövcud nəzarət sisteminin təkmilləşdirilərək nəzarət mexanizmlərinin bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması zərurəti onunla əlaqədardır ki, hər bir ölkədə maliyyə resurslarından istifadənin şəffaflığını təmin etmək iqtidarında olan səmərəli maliyyə nəzarəti sistemi iqtisadi demokratiyanın mühüm ünsürlərindən biri hesab edilir. Dünya təcrübəsindən məlumdur ki, ölkədə işgüzar fəallıq artdıqca, maliyyə hüquqpozmaları, o cümlədən vergidən yayınma halları da çoxalır və onların metodları, formaları və miqyasları dəyişir. Bu sahədə apanlan təhlillər göstərir ki, maliyyə intizamının lazımi səviyyədə təmin olunmamasına nəzarət sistemindəki mövcud nöqsanlar, cinayət qanunvericiliyi ilə vergidən yayınma cinayətlərinə tətbiq edilməsi nəzərdə tutulan cəzaların həddən çox yüngül olması da buna öz təsirini göstərməkdədir.

İqtisadiyyatın liberallaşdığı, idarəcilikdə demokratik prinsiplərin genişləndiyi hazırki şəraitdə dövlətin maliyyə nəzarətinin rolu ilə əhəmiyyəti daha da artır. Hazırda böyük uğurla enerji layihələrinin həyata keçirilməsi 2006-cı ilin ortalarından başladığı kimi, sonrakı on illər ərzində də Azərbaycana külli miqdar da valyuta

gətirəcək, ölkənin maliyyə potensialı əhəmiyyətli dərəcədə güclənəcəkdir. Təbii ki, ölkəyə böyük miqyaslarda daxil olan valyuta vəsaitlərinin uçotu, idarə edilməsi və istifadəsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi mühüm vəzifələrdən birinə çevrilməkdədir. Bu isə ölkədə birinci növbədə maliyyə nəzarətinin gücləndirilməsinin rolunu və əhəmiyyətini daha da artırır.

Azərbaycanın iqtisadi-maliyyə potensialının güclənməsi həm də özəl sektorun dinamik iqtisadi inkişafın həlledici amilinə çevrildiyi bir dövrdə baş verir. Doğrudan da, 2006-cı ildə ÜDM istehsalının 81,0, 2007-ci ildə 84,0, 2008-ci ildə 84,5, 2009-cu ildə isə 85%-dən çoxu özəl sektorun hesabına təmin edilmişdir. Heç kimə sirr deyil ki, özəl sektorun başlıca məqsədi mənfəət götürməkdir. Onların əksəriyyətinin istehsalın təşkili və idarə edilməsində, qanunlara riayət olunmasında, vergilərin və digər ödənişlərin yerinə yetirilməsində nümunə göstərməsinə baxmayaraq, bəziləri istehlakçıların qanuni tələblərinin ödənilməsində, uçot-hesabat İşlərinin aparılmasında, maliyyə intizamının gözlənməsində qanunvericiliklə qoyulan tələblərə əməl etmirlər. Bundan əlavə, bu sektora məxsus müəssisələrdə mənfəəti gizlətmək, vergidən, digər icbari ödənişlərdən yayınmağa cəhd göstərmək, qəsdən müflis olmaq və ya süni olaraq maliyyə göstəricilərini pisləşdirmək, saxta əmtəə nişanlı məhsullar buraxmaq, bir sözlə, gizli İqtisadiyyat sferasında fəaliyyət göstərməyə üstünlük vermək və bu kimi hallar kifayət qədər geniş yayılmışdır.

Həmçinin, dövlətlə müştərək işləyən özəl şirkətlərin də sayı sürətlə artır. Təkcə səhmdar cəmiyyətlərin sayı 1500-ə yaxındır. Belə müəssisələrdə gəlirlər və xərclər balansının necə tərtib edilməsindən, bu cəmiyyətlərdə gəlirlərin real məbləğindən, xərclərin ünvanlılığından, təyinatı üzrə və səmərəli istifadə olunmasından, bir qayda olaraq, payçıların əksəriyyətinin məlumatı olmur. Eləcə də onlann əksəriyyətində illər üzrə maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinə aid analitik təhlillər aparılmır, - müəssisə işlədiyi, kifayət qədər gəlir götürdüyü halda, payçılara dīvidend verilmir.

Bütün bunlar bilavasitə ölkə miqyasında maliyyə nəzarətinin əhatə dairəsindən, onun təşkili səviyyəsindən asılıdır. Başqa sözlə desək, iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı və radikal islahatların aparılması, dövlət proqramlarının

müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi maliyyə nəzarətini, onun forma və metodların müntəzəm olaraq təkmilləşdirməyi tələb edir. Çünki ölkənin iqtisadi uğurlarının təmin edilməsi və onun davamlı xarakter daşması son nəticədə dövlətin maliyyə nəzarətinin səmərəliliyindən asılıdır. Bunu nəzərə alınaraq son illər ölkəmizdə həyata keçirilən islahatların tərkib hissəsi kimi dövlətin maliyyə nəzarəti bazar iqtisadiyyatı tələblərinə uyğunlaşdırılır. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin bir sıra fərmanları bazar iqtisadiyyatının hazırkı səviyyəsinin tələblərinə cavab verən dövlət maliyyə nəzarəti mexanizmlərinin formalaşmasına istiqamətlənmişdir. Bu fərmanlar bazar iqtisadiyyatının inkişafına əngəl olan maneələri aradan qaldırmağa, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və mənafelərini qorumağa, sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətində şəffaflığı təmin etməyə yönəlmişdir. Onlar həmçinin nəzarət funksiyasını həyata keçirən dövlət orqanlarının sahibkarlıq subyektlərinin istehsal, xidmət, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə əsassız müdaxilələrinin qarşısını almağa istiqamətlənmişdir. Bu sənədlərin qəbul edilməsi və onların icrası üçün görülən tədbirlər respublikamızda maliyyə nəzarətini günün tələbləri səviyyəsində qurmağa şərait yaratmışdır [17, 12]

Ölkəmizdə maliyyə nəzarəti orqanlarının işində ən böyük qüsurlar onları fəaliyyət dairəsinin dəqiq müəyyən edilməməsi, pərakəndəliyi, bir-birini təkrarlamaları, paralel işi, sistemsizliyi, subordinasiya və iyerarxiyanın tələb olunan səviyyədə olmamasıdır. Bunun əsas səbəblərindən biri - maliyyə nəzarətinin koordinasiyası üzrə hüquqi bazanın olmaması, bu günə qədər maliyyə nəzarəti haqqında qanunun qəbul edilməməsidir. Qəbul ediləcək qanunda nəzarət orqanlarının bir-birini təkrarlamasını istisna edən, habelə dövlət maliyyəsinə sistemli yanaşmanı təmin edən, aşkarlıq, şəffaflıq mühitini genişləndirən, dövlət vəsaitinin necə formalaşmasına və istifadə olunmasına xalqın nəzarət etməsinə əlverişli şərait yarada bilən prinsiplər və qaydalar öz əksini tapmalıdır.

Bilindi ki, “Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 1999-cu il 07 yanvar tarixli fərmanı ilə nazirlik, komitə

və digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarında nəzarət-təftiş qurumları ləğv olunmuş, onların səlahiyyətləri əsasən Vergilər və Maliyyə nazirliklərinə həvalə edilmişdir. Bu fərmanla təsərrüfatçılığı idarə etmək, demokratik prinsiplərin şaquli və üfüqi inkişafına şərait yaratmaq üçün maliyyə nəzarəti orqanlarının fəaliyyət dairəsi, icraçıların strukturu dəqiqləşmişdir. Dünya təcrübəsində göstərilir ki, dövlətin maliyyə nəzarətinin səmərəliliyi nəzarət orqanlarının sayıyla yox, onların koordinasiya olunmuş fəaliyyətinin düzgün təşkil edilməsi ilə təmin olunması mümkündür. Hal-hazırda fəaliyyət göstərən nəzarət orqanlarında koordinasiya olunmuş fəaliyyəti təmin edərək respublikada maliyyə nəzarətini tələb edilən səviyyədə həyata keçirmək olar.

Dövlətin büdcəsindən maliyyələşdirilmiş təşkilatların maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarətini Maliyyə Nazirliyi həyata keçirməkdədir. Vergilər Nazirliyi isə tabeliyi ilə mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərmiş bütün hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən vergilərin düzgün hesablanmasının təmin edilməsinə görə yoxlamalar aparır.

İndiki dövrdə bazar iqtisadiyyatının prinsiplərinin reallığı, beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının təklif etdiklərini, habelə respublikamızın iqtisadi vəziyyətini, büdcə vəsaitlərinin məhdud olmağını nəzərə alaraq hazırkı şəraitdə ölkədə auditin inkişafına yüksək əhəmiyyət verilir. İqtisadi sahədə maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi məqsədilə qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsində audit təşkilatları mühüm rol oynayır. İqtisadi islahatların yeni mərhələsində Azərbaycanda maliyyə nəzarəti ilə audit xidmətinin beynəlxalq tələblər səviyyəsində qurulması nəticə etibarilə büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsinə, büdcə kəsirinin azaldılmasına, bu isə öz növbəsində insanların həyat səviyyəsinin yüksəldilməyinə və iqtisadi dirçəlişə şərait yaradır.

Maliyyə nəzarətinin, audit sisteminin mütərəqqi tələblər səviyyəsində qurulması və bu sahədə dəqiq məlumat şəbəkəsinin yaradılması və onun da beynəlxalq kompüter şəbəkəsi sistemində qoşulması çox zəruridir. Respublikamızda beynəlxalq tələblərə cavab vermiş, həmçinin dövlətin, mülkiyyətçilərin və vətəndaşların

müdafiəsini təmin etmiş audit sisteminin yaradılması ölkənin iqtisadiyyatında daha çox inkişaf etdirilməsində, habelə Azərbaycanda sivil maliyyə nəzarəti sisteminin yaradılmasında mühüm rol oynaya bilər.

Dövlət maliyyə nəzarəti sisteminin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun təşkilinə əsaslanaraq iqtisadi sahədə cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməyi üçün maliyyə, vergi, bank, audit və hüquq-mühafizə orqanlarının asılı fəaliyyəti təmin edilməlidir. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, dövlət orqanları tərəfindən yoxlama və nəzarət funksiyalarının həyata keçirilməyi mexanizminin son tələblərə uyğun təşkili prosesi başa çatmadığını üçün bu sahədə nəzarət funksiyasını yənnə yetirən orqanların fəaliyyətlərində həll edilməsi vacib olan çətinliklər mövcuddur.

Fikrimizcə, maliyyə nəzarətinin səmərəliliyini və təsirliliyini artırmaq məqsədilə mövcud olan qanunvericiliyin, xüsusilə də xarici ölkələrin təcrübəsində öz səmərəliliyini sübuta yetirmiş aşağıda göstərilən istiqamətlərdə hüquqi normaların təkmilləşdirilməsinə və uyğunlaşdırılmağına ehtiyac vardır: [21, 67]

- ❖ qeyri-qanuni əldə edilmiş gəlirlərin üzə çıxarılmasını, dondurulmasını və müsadirəsini asanlaşdıracaq bütün hüquqi vasitələrin möhkəmləndirilməyi;
- ❖ mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizənin səmərəliliyini təmin etməyə görə vergilər, əmanətlərin sirri haqqındakı qanunlara yenidən baxılmağı, yaxud yeni qanunlar qəbul olunması;
- ❖ iqtisadi cinayətlərin istintaqına mane olmaması üçün bank sirri hesab olunan hüquqi prinsiplərin dəqiqləşdirilməsi;
- ❖ yeni hüquqi normaların qəbul edilməsi. Həmin normalar, əsasən, korporativ məsuliyyət prinsipinə görə qeyri-qanuni müəssisələrin tək cə qulluqçuları və ya üzvləri deyil, həm də bu müəssisələrin özləri hüquqi məsuliyyət daşımalıdır;
- ❖ bəzi hərəkət növlərim, məsələn, cinayətkar təşkilatlara maliyyə yardımı edilməsini cinayətkar hərəkətlər hesab edən qanunvericilikdə müddəaların hazırlanması və qəbul olunması;
- ❖ pulların yerdəyişməsinə nəzarət üçün müvafiq şəxslərə zəruri olan sənədlərlə tanış olmaq hüququnun verilməsi;

- ❖ uydurma və saxta adlar ilə hesablar açılmasını və istifadə olunmasını hüquq pozuntusu hesab etmiş qanunvericilik müddəasının qəbul olunması.

Araşdırmalar göstərir ki, maliyyə nəzarətinin təşkilində və həyata keçirilməyində balans yoxlanışı, tematik yoxlanış, iqtisadi təhlil ilə təftiş kimi bir neçə metoddan istifadə edilir. Onların mahiyyətini aşağı göstərilən qaydada şərh etmək olar:

- Balans yoxlanışları maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin müxtəlif məsələlərinə məxsus hesabat balans və xərc sənədlərinin əsasən keçirilir. Bu vaxt maliyyə intizamının pozulma halları aşkar edilir və onların mənfi nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədilə tədbirlər görülür.

- Tematik yoxlanışlar korporasiya, firma, təşkilat ilə müəssisələrin fəaliyyətinin fərqli tərəflərini (bir sıra mövzuları) əhatə etməkdədir, ancaq daha geniş göstəricilərdən fərqlənərək bu metod təsərrüfat obyektlərinin maliyyə vəziyyətini, inkişaf perspektivlərini, istehsalın istiqamət dəyişkənliyinin ya da yenidən qurulmağının vacibliyini üzə çıxarır.

- Təhlil metodu faktlara söykənərək daha doğru olan informasiya əldə etməyə imkan verir. Həmin metod dövrü, yaxud illik hesabatlarla tətbiq olunur. Bu zaman planın yerinə yetirilməsinin səviyyəsi aşkarlanır, xərc vəsaitləri, maliyyə intizamı normasına və s. əməl olunmasına nəzarət edilir.

- Axırınıcı metod (təftiş) maliyyə nəzarətində ən əsas metodlardan biri olaraq təşkilatların xüsusi hesabat dövründəki maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini əhatə etməkdədir. Bazar iqtisadiyyatında təftiş (yaxud auditor yoxlanışı) nəzarətin ən çox tətbiq edilən metodudur. Təftiş dövlət tərəfindən məcburi olaraq, maliyyə intizamını pozmuş firmaların fəaliyyətini tam yoxlamaq hüququ ilə təşkil oluna bilər. Təftiş fərqli orqanlar, xüsusən maliyyə orqanları tərəfindən aparılan yoxlamadır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Aşağı qiymətli maliyyələşdirmə və bu vəsaitlərin yenidən qurulması qabiliyyəti kimi müəyyən olunan maliyyə çevikliyi firmaya asanlıqla maliyyə bazarlarına çıxış imkanı verir. Çevik firmalar mənfi şoklarla qarşılaşdıqda bu şoklar qarşısında maliyyə sıxıntılarından qaça bilirlər. Bu tədqiqatda da məhz maliyyə çevikliyinə təmin olunması və maliyyə menecmentinin rolundan danışılmışdır.

Müəssisələrdəki maliyyə təsiri olan qərarlar maliyyə menecmentinə daxil edilir. Maliyyə qərarlarında əldə edilən müvəffəqiyyət birbaşa biznesin dəyərinə təsir edəcək. Müvafiq layihələrə resursların paylanması, bu layihələrin borc və özəl kapitalın uyğun birləşməsi ilə maliyyələşdirilməsi və qazanılacaq mənfəətin bir hissəsini buraxaraq, bir hissəni tərəfdaşlara paylaşdırmaqla biznesin dəyərini artırma biləcəklər. Biznesin dəyərini birbaşa təsir edən maliyyə qərarlarında göstərilən prinsiplər böyük və ya kiçik olsun, bütün müəssisələr üçün dəyişmir.

Müəssisənin müasir şəraitdə maliyyə çevikliyi müəssisənin mövcud və gələcək dövrlərdə maliyyə resurslarını əldə etmək, bölüşdürmək və istifadə etmək qabiliyyətini əks etdirən kompleks bir kompleks konsepsiyadır, onun sağlması və inkişafını təmin edir.

Maliyyə çevikliyinə açıqlanması üçün iki meyar mövcuddur:

1- maliyyə göstəricilərinin alınması ilə cari dövrdə bir müəssisənin fəaliyyətinə qiymətləndirilməsi meyarı. Bu göstəricilərin sayı müəssisənin maliyyə vəziyyətini əks etdirmək və real maddi məzmunu və mənaya malik olmaq üçün bir tərəfdən minimum, digər tərəfdən kifayət qədər olmalıdır;

2 - maliyyə və iqtisadi inkişaf prosesini planlamaq və proqnozlaşdırmaq qabiliyyəti ilə müəssisənin maliyyə və xarici mühit arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirmək meyarı.

Beləliklə, maliyyə çevikliyinə dərəcəsi cari xərclərin və dövriyyə vəsaitlərinin ölçüsü, tərkibi; borc və özəl vəsaitlərinin həcmi, strukturu ilə xarakterizə edilən müəssisənin müvafiq vəziyyəti ilə müəyyən edilə bilər.

Bu qiymətləndirmənin köməyi ilə aparılır:

- ✓ satış rentabelliğinin göstəricisindən istifadə edərək müəssisənin rentabelliği. Mal və xidmətlərin qiymətlərinin müəyyənləşdirilməsi zamanı müəssisənin sərəncamında olan "ehtiyat" ın ölçüsünü müəyyənləşdirir;
- ✓ aktivlərin dövriyyə nisbətindən istifadə edərək bazarda müəssisənin fəaliyyəti. Bir tərəfdən müəyyən satış həcmi saxlamaq üçün zəruri olan aktivlərin məbləğini müəyyənləşdirir və digər tərəfdən, hər bir valyuta üçün alınmış satış həcmi bir hissəsi aktivlərə investisiya qoyur;
- ✓ aktivlər üzrə gəlirlərin sintetik göstəricisini istifadə edərək, şirkətin aktivlərinin mənfəətliliyi (rentabelliği);
- ✓ maliyyə rıçağı göstəricisindən istifadə edərək, müəssisənin ödəmə qabiliyyəti. Borc pullarından müvəffəqiyyətli istifadə müəssisənin gəlirlərini artırır, çünki bu vəsaitlərin köməyi ilə əldə edilmiş mənfəət ödənilən faizdən artıq olan müəssisəyə məxsusdur və onun xalis dəyərini artırır. Borclu sərmayənin istifadəsi yalnız kredit müqaviləsinin pozulma riski aydın olmadığı müddətdə faydalı ola bilər;
- ✓ özəl aktivlərin səmərəliliyinin sintetik göstəricisindən istifadə edərək müəssisənin maliyyə sabitliyi;
- ✓ yenilənməyə davam edən mənfəət göstəricisindən istifadə edərək müəssisənin inkişafını təmin edən strateji vəzifələr. Bu göstərici nə qədər yüksək olarsa, gələcəkdə müəssisənin işi daha sabit və uğurlu olacaqdır.

Maliyyə çevikliyinin təmin edilməsi məqsədilə maliyyə menecmentində maliyyə nəzarətinin özünə məxsus rolu vardır. Çünki nəzarət olmadıqda heç bir çeviklikdən söhbət gedə bilməz.

Maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi, hər şeydən qabaq, auditor xidmətinin daha müasir mexanizmlərinin təşkilini və fəaliyyət göstərməyini, nəzarət sisteminin əlaqələndirilməsini ilə təsir gücünün artırılmasını və s. nəzərdə tutur.

Son zamanlar müəssisə, idarə və təşkilatların maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə çoxlu sayda əsas olmayan müdaxilələrin qarşısını almaq, böyük, orta və kiçik müəssisələrin respublikada inkişafına əngəl törədən maneələri ortadan qaldırmaq

məqsədlə dövlət tərəfindən ciddi tədbirlər görülməkdədir. Azərbaycan Respublikası prezidenti tərəfindən verilən 1996-cı il 17 iyun tarixli 463 sayılı "İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan olunması barədə" fərmanı, "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni əngəllərin aradan qaldırılması haqqında" 7-i yanvar 1999-cu il tarixli fərmanı, "Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında" 28 sentyabr 2002-ci il tarixli fərmanı, həmçinin Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən maliyyə nəzarəti işini nizamlamaq üçün verilən" Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən dövlət maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydaları barədə" 1-64 sayılı, 27 iyun 2001-ci il tarixli təlimatı, həmin qəbildən olan tədbirlərdən hesab olunur.

Bunula yanaşı, ölkədə maliyyə nəzarəti sahəsində diqqəti cəlb etmiş müvafiq bazar strukturları da yaradılıb. Məsələn, müstəqil auditor şirkətlərini, pralament yanında hesablama palatasını, auditor palatasını mərkəzi bankın nəzdində maliyyə monitorinqi departamentini və s. demək olar.

Bununla birlikdə bunlar heç də maliyyə nəzarət sisteminin bütün zəruri tədbirlərin görülməsi demək deyil, bu istiqamətdə ciddi tədbirlər görülmək məcburiyyətindədir:

- Beynəlxalq səviyyədə iştirak edə biləcək auditor şirkətlərinin formalaşması.İndiki dövrdə beynəlxalq səviyyədə tanınan şirkətlər sırasında Azərbaycan şirkəti yoxdur və ona görə də xarici bazara çıxışları məhdud saydadır. Hətta daxili bazarda bir çox böyük şirkətlərin auditori məşhur xarici şirkətlər tərəfindən aparılır;

- Maliyyə nəzarəti və vergilərin toplanmasında da yavaş-yavaş özəl şirkətlərin xidmətlərindən istifadə edilməsi;

- Yoxlama ilə təftişlərin bir qədər məhdudlaşdırılaraq koordinasiya olunması,

- Fərqli nəzarət orqanları tərəfindən aparılmış yoxlamaların təkrarlanmasının qarşısının alınması;

- Maliyyə nəzarəti prosesində də elektron vasitələrdən istifadənin genişləndirilməyi, online yoxlamaların həyata keçirilməyinə şərait yaradılması;

Qeyd olunanlarla yanaşı, maliyyənin təkmilləşdirilməsi və maliyyə nəzarətinin effektivliyini artırmaq və eyni zamanda təkmilləşdirmək üçün aşağıdakı prinsiplərə əməl etmək daha məqsədəuyğun olardı:

a) Maliyyə nəzarəti tam aşkar şəraitdə aparılmalıdır - özəl müəssisələrə ilə biznesə böyük iqtisadi və işgüzar təşəbbüs azadlığı verildiyi, dövlət nəzarətinin daha çox çətinləşdiyi bazar iqtisadiyyatı şəraitində yaşamış cəmiyyət üçün bu, mütləq prinsip şəklində fəaliyyət göstərir; bunun üçün də müəssisələrin fəaliyyətinə maliyyə nəzarətinə görə tam aşkarlıq mühitinin yaranması bir tərəfdən dövlət maraqlarını gözləməyə köməkçi olur, digər tərəfdən isə nəzarətin demokratizmi ilə obyektivliyini təmin edir. Bu vaxt müəssisələrin kommersiya sirlərinin qorunması çox əsas məsələdir.

b) Gözlənilməyən neqativ halların qarşısını almaq məqsədilə tədbirlər nəzərdə tutulmalıdır. İqtisadi azadlıq şəraitində olan müəssisələr tez-tez nəzərdə tutulmamış fəsadlarla üzləşdiyindən maliyyə nəzarəti həyata keçirildiyi zaman iqtisadi ab-havanın belə “şiltaqlıqlarından” qorunma tədbirləri görülməlidir. Bu cür tədbirlər müxtəlif formalarda olar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu önləyici tədbirlərin bütünü firmanın strateji planlarında nəzərdə tutulmaqdadır və bütün fəaliyyət dövründə onlardan istifadə edilir;

c) Təftiş hərtərəfli olmalıdır - yuxarıda danışıldığı kimi, maliyyə nəzarəti korporasiyanın, firmanın, təşkilatların, həmçinin də hökumətin təsərrüfat-iqtisadiyyat fəaliyyətini əhatə etməkdədir. Təftiş zamanı, bilavasitə, bu fəaliyyətin nəticələri yoxlanılaraq təhlil edilir. Buna üçün də təftiş nəzarət edilən obyektin fəaliyyətinin bütün aspektləri ilə yekunlarının ciddi yoxlanışını təmin edir. Bazar iqtisadiyyatında müəssisələrin fəaliyyəti intensiv formada genişləndiyindən maliyyə nəzarətinin hərtərəfliliyi, çoxölçülülüyü vacib əhəmiyyət kəsb edir.

d) Nəzarət ümumilikdə qanunvericilik əsasında aparılmalı olduğundan o, həyata keçirilən zaman demokratik ölçülərə əməl olunmalıdır. Bazar iqtisadiyyatı

şəraitində müəssisələrin və onların çoxsaylı növlərinin fəaliyyəti üçün göstərilən prinsip son dərəcə əhəmiyyətlidir. Firmanın fəaliyyətini həmin sistem daxilində məhz iqtisadi qanunlar tənzimliyərək çox vaxt onlar bu fəaliyyəti məhdudlaşdırır.

Adı çəkilmiş prinsiplərdən əlavə, maliyyə nəzarəti təşkil olunub gerçəkləşdirilərkən bir çox törəmə prinsiplərə də riayət edilməlidir. Bütövlükdə, aşağıdakı istiqamətləri bazar iqtisadiyyatının şəraitində müəssisədə maliyyənin təşkilinin təkmilləşdirilməsi yolları şəklində qəbul etmək olar:

- Müəssisədə maliyyənin qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarına uyğun formada idarə edilməsi. Bu aktlar ümumiyyətlə cəmiyyətin, iqtisadiyyatın, həmçinin də müəssisənin maliyyəsinin idarə edilməsinin əsasını təşkil etməlidir. Bütün subyektlər yalnız göstərilən qanunlara tabe edilməli və onlar qarşısında məsuliyyət daşmalıdırlar.

- Bu normalara əməl edilməsi müəssisənin maliyyə sisteminin tam sabit fəaliyyət göstərməsinin aparıcı şərtlərində biridir. İdarəetmədə spesifik xüsusiyyətlərin nəzər alınmasına görə, hər şeydən qabaq, bu qanunlar hazırlanarkən müəssisənin daxili inkişaf qanunauyğunluqlarına, xüsusiyyətlərinə əsaslanmalıdır.

- Maliyyə idarəciliyi orqanlar sırasında funksiyaların yenidən ayrılması, yuxarı təşkilatların funksiyalarını məhdudlaşdırılmış şəkildə aşağı maliyyə orqanlarının funksiyalarının çoxaldılması. İnzibati-amirlik zamanı bütün əsas məsələləri yuxarı təşkilatlar həll elədiyindən yerlər ilə müəssisələrdə maliyyə orqanlarının hec bir müstəqilliyi olmamışdır. Bazar iqtisadiyyatı bütün maliyyə orqanlarının müstəqil olmağını nəzərdə tutmaqdadır. Müəssisənin maliyyə orqanları qəbul edilmiş qanunlar və başqa qanunvericilik aktları cərçivəsində bir çox əməsələləri müstəqil çəkildə həll etməlidirlər. Hər bir idarəedici subyektin öz funksiyalarını dəqiq, aydın bilməsi, onların müstəqil, hec kəsin müdaxiləsi olmamış yerinə yetirilməsi müəssisənin inkişafına yüksək təsir göstərir.

- Müəssisənin maliyyə idarəciliyi orqanlarının strukturuna bazar iqtisadiyyatının prinsiplərinə əsaslanaraq yenidən baxılması, yeni struktur vahidlərinin yaradılması. Burada, hər şeydən öncə, hec bir zərurət olmayan eyni tabecilik məsələsi

ortadan qaldırılmalı və müəssisələr müstəqilləşdirilməlidir. Buna əsasən ölkədəki bir çox müəssisələr birləşdirilməlidir. Elə struktur varki, iqtisadiyyatının inkişafına yardımcı olmaq yerinə, ona əngəl olurlar. Müəssisədə maliyyənin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi sahəsində Azərbaycanda hazırda bir sıra tədbirlər görülməkdədir. Auditorlar palatası, özəl maliyyə şirkətləri, auditor qurumlarının formalaşmağı və.s. Ancaq bunlar səmərəli maliyyə idarəciliyi sisteminin yaradılmağına hələ tam imkan yaratmır. Həmçinin, qeyd edildiyi kimi, bazar iqtisadiyyatında müəssisənin maliyyə münasibətlərində fəaliyyət meydanı çox böyükdür. Bu münasibətlərin səmərəliliyini, sabitliyi ilə nəzarətliyini təmin etmək məqsədilə hökmən bir sıra mühüm dəyişikliklər əməli olaraq həyata keçirilməlidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı: 2002, 24 s.
2. “Əbilov, Zeynalov və oğulları” istehsalat kampaniyası. 2003, 417 s.
3. Abbasov A.H. Azərbaycanda maliyyə bazarının formalaşması və bazar iqtisadiyyatında maliyyə-kredit sisteminin problemləri. Bakı, Turan, 2003, 332 s.
4. Abbasov S.A. Maliyyə menecmenti: təşkili və təkmilləşdirilməsi problemləri (monoqrafiya). Bakı, “Elm və Təhsil”, 2009. - 288 səh
5. Ataşov B., Novruzov N., İbrahimov E. Maliyyə nəzəriyyəsi. Bakı:Koorperasiya, 2014. 648 s.
6. Ataşov B., Novruzov N., İbrahimov E. Müəssisələrin maliyyəsi. Bakı: Koorperasiya, 2009. 339 s.
7. Əhməd zadə M.İ. Dövlət maliyyəsi. Bakı. Nasir, 2000, 124 s.
8. Əliyev A., Şəkərəliyev A. Bazar iqtisadiyyatına keçid: dövlətin iqtisadi siyasəti, Bakı. 2002, 346 s.
9. İsgəndərov R.Ə. Müəssisənin maliyyəsi. Dərslik. Bakı, 2007
10. Liferenko Q.N. Müəssisənin maliyyə təhlili. Bakı: İqtisad Universiteti, 2010. 134 s.
11. Mahmudov İ.M., Zeynalov T.S., Quliyev F.M. İqtisadi təhlil (dərslik). Bakı, 2003.
12. Maliyyə. Dərs vəsaiti. M.X.Həsənlinin redaktəsi ilə. B., 2006.
13. Maliyyə. Dərslik. A.M.Kərimovun və N.R.Quliyevin redaktorluğu ilə. Bakı, 2001.
14. Məmmədov N, Məhərrəmov A., Əhmədova S. «Azərbaycan iqtisadiyyatı». Dərs vəsaiti. Bakı, Azər nəşr, 2011. 522 səh.
15. Novruzov N, Hüseynov X. Maliyyə. Dərslik. Bakı, 2007.
16. Sadıqov M.M., Məmmədov S.M. Maliyyə. Gəncə: ADAU, 2010. 575 s.
17. Şəkərəliyev A. Ş. Keçid iqtisadiyyatı və dövlət. Bakı, 2002.

- 18.Seyfullayev S.M., Abbasov İ.M. Bazar münasibətlərində iqtisadi təhlil. Bakı, Ergün 1993.
- 19.Şükürov T. Ş, Şükürov R. Ş. Marketing tədqiqatları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007.
- 20.Vəliyev D., Rəhimli D. Beynəlxalq maliyyə. Bakı, 2000.
- 21.Xankişiyev B. A. Maliyyə nəzarəti. Dərs vəsaiti, Bakı, 2002.
- 22.Yahudov X.Müəssisənin iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı, 2002.
- 23.Zeynalov V., Hüseynov A. Dövlət və bələdiyyə maliyyəsinin problemləri. Bakı, 2006.
- 24.Большой экономический словарь. Автор и составитель А. Б. Борисов. Москва. 2007.
- 25.Логунова Д.В. Финансовое планирование и прогнозирование в странах с развитой рыночной экономикой // Управление экономическими системами. - 2013. - №3. - С. 10-16.
- 26.Мельников В.Д. Государственное финансовое регулирование экономики Казахстана. Автореф. дисс. д-ра. эконом. наук. Алма-Аты. 1995, с. 47.
- 27.Подъяблонская Л.М. Финансы: учебник / Л.М. Подъяблонская - М: Юнити, 2011. - 407 с.
- 28.Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия АПК. Минск. Новое знание, 2002
- 29.Финансы организаций (предприятия). Учебник, 4 - е издание. Под редакцией Н. В.Колчиной. Москва, 2007.
- 30.Финансы предприятий. Учебное пособие. Под редакцией Шеремет А. Д., Сайфулин Р. С, Москва, 1998.
- 31.Финансы. Учебник. 3 - е издание. Под редакцией Г. Б. Поляка. Москва, 2007
- 32.Шуляк П.Н. Финансы предприятия.Учебник.Москва: 2006.
- 33.Экономика предприятия. Учебник, 4 - е издание, под редакцией В. Я. Горфинкеля и В. А. Швандара. Москва: 2007.
- 34.Arslan-Ayaydin, Ö., Florackis, C. & Ozkan, A., "Financial Flexibility,

- Corporate Investment and Performance: Evidence from Financial Crises." Review of Quantitative Finance and Accounting. 2014
35. Bahadori, M., Talebnia, G., & Imani, Z.. A study on the Relationship between Financial Flexibility and Cash Policies of Listed Companies in Tehran Stock Exchange. Journal of Applied Environmental and Biological Sciences. 2015. 138-143.
 36. Bancel, F., & Mittoo, U.R.. The Determinants of Capital Structure Choice: A Survey of European Firms. Financial Management, 2004. 103-132.
 37. Bonaime, A. A., Hankins, K. W., & Harford, J.. Financial Flexibility, Risk Management, and Payout Choice. The Review of Financial Studies. 2014: 1074-1101.
 38. Bouchani, Z., & Ghanbari, M. "The Relation between Financial Flexibility and Financial Performance with the Ratio of Book Value to Market Value in Tehran Listed Firms." Journal of Scientific Research and Development, 2(2): 2015. 216-222
 39. Brounen, D., Jong, A., & Koedijk, K. Capital Structure Policies in Europe: Survey Evidence." Journal of Banking and Finance" 30(5): 2006. 1409-1442.
 40. Byoun, S.. Financial Flexibility and Capital Structure Decision. Working Paper, 2011, Available at <http://ssrn.com/abstract=1108850>.
 41. Chen, T., Harford, J., & Lin, C. Financial Flexibility and Corporate Cash Policy, 2013 Available at <http://ssrn.com/abstract=2298628>.
 42. Clark, B. J. The Impact of Financial Flexibility on Capital Structure Decisions: Some Empirical Evidence. Working Paper 2010. Available at <http://ssrn.com/abstract=1499497>.
 43. Daniel, N. D., Denis, D. J., & Naveen, L. Sources of Financial Flexibility: Evidence from Cash Flow Shortfalls. Drexel University Working Paper. 2010
 44. DeAngelo, H., & DeAngelo, L. Capital Structure, Payout Policy, and Financial Flexibility. Working Paper: 2007. Available at <http://ssrn.com/abstract=916093>
 45. Denis, D. J., & McKeon, S. B.. Debt Financing and Financial Flexibility:

- Evidence from Pro-active Leverage Increases. Working Paper, 2010, Available at <http://ssrn.com/abstract=1361171>
46. Faulkender, M., & Wang, R.. Corporate Financial Policy and the Value of Cash. *Journal of Finance*, 61(4): 2006, 1957-1990
 47. Ferrando, A., Marchica, M., & Mura, R. Financial Flexibility Across the Euro Area and the UK. *European Central Bank Working Paper Series*. 1630. 2014.1-73.
 48. Frank, M. Z., & Goyal, V. K.. Capital Structure Decisions: Which Factors Are Reliably Important?. *Financial Management*, Spring: 2009.1-37
 49. Gamba, A., & Triantis, A.. "The Value of Financial Flexibility." *Journal of Finance*, 63(5): 2008. 2263-2296
 50. Graham, J.R., & Harvey, C.R. The Theory and Practice of Corporate Finance: Evidence From the Field. *Journal of Financial Economics*, 2001.60: 187-243
 51. Hess, D., & Immenkötter, P. How Much is too Much? Debt capacity and Financial Flexibility. *CFR Working Paper*. 2014. 14-03
 52. Jong, A., Verbeek, M., & Verwijmeren, P. "Does Financial Flexibility Reduce Investment Distortions?" *The Journal of Financial Research*, 2012.35(2). 243-259
 53. Kahl, M., Shivdasani, A., & Wang, Y. Do Firms Use Commercial Paper to Enhance Financial Flexibility?. *Working Paper*. 2008.
 54. Killi, A. M., Rapp, M. S., & Schmid, T.. Can Financial Flexibility Explain the Debt Conservatism Puzzle? *CrossCountry Evidence from Listed Firms*. *Working Paper*, 2011 Available at <http://ssrn.com/abstract=1814182>
 55. King'wara, R. The Relationship between Financial Flexibility and Dividend Payouts: A Case of Listed Firms in Kenya. *European Journal of Business and Management*, 7(3): 2015.51-58
 56. Lie, E.. "Financial Flexibility, Performance, and the Corporate Payout Choice." *Journal of Business*, 2005.78: 1-24.
 57. Lindström, O., & Heshmati, A. Interaction of Real and Financial Flexibility:

- An Empirical Analysis. Helsinki School of Economics Working Paper. 363: 2003.1-31.
- 58.Liping, X., Zhe, L., & Shu, L. "Financial Flexibility, Corporate Investment and Performance: Evidence from China's Listed Companies". 2013 Fourth International Conference on Intelligent Systems Design and Engineering Applications, 6-7 November, China
- 59.Ma, C., Jin, Y., & Chang, H.. "Firm's Financial Flexibility: Driving Factors, Flexibility Degree and Economic Results: A Comparison of America and China." *International Journal of Economics and Finance*, 7(11) 2015. 52-61.
- 60.Ma, S., Jin, Y., & Chang, Y. Firm's Financial Flexibility: Driving Factors, Flexibility Degree and Economic Results: A Comparison of America and China. *International Journal of Economics and Finance*, 7(11): 2015.52-61
- 61.Marchica, M., & Mura, R. Financial Flexibility, Investment Ability and Firm Value: Evidence from Firms with Spare Debt Capacity. *Financial Management*, 39(4): 2010.1339-1365
- 62.Mokhtar, I., Salamudin, N., & Zambahari, S. R.. "Financial Flexibility and Corporate Performance of Bumiputera Public Listed Companies". *International Conference on Economics and Business Research 2013*, 15-16 July, Malaysia, 2013.
- 63.Myers, S. C., & Majluf, N. Corporate Financing and Investment Decisions when Firms Have Information That Investors Do Not Have. *Journal of Financial Economics*. 1984.13(2): 187-221.
- 64.Rajaei, M. H., & Batuteh, M. Study The Relationship between Financial Flexibility and Firm's Ownership Structure in Tehran Stock Exchange. *Advances in Environmental Biology*. 2013.7(10): 3175-3180.
- 65.Ramandi, S. A., Bahramfar, N., & Kordestani, G. R.. "Importance of Financial Flexibility and Its Effects on the Investment Sensitivity to Cash Flow." *International Journal of Business and Behavioral Sciences*. 2014.4(6): 49-54.
- 66.Rapp, M. S., Schmid, T., & Urban, D. The Value of Financial Flexibility and

- Corporate Financial Policy. *Journal of Corporate Finance*. 2014.29: 288-302.
67. Schoubben, F., & Hulle, C. V. Stock Listing and Financial Flexibility. *Journal of Business Research*, 2011.64(5). 483489.
68. Yung, K., Li, D. D., & Jian, Y.. "The Value of Corporate Financial Flexibility in Emerging Countries." *Journal of Multinational Financial Management*, 2015. 32-33: 25-41
69. Yung, K., Li, D. D., & Jian, Y.. The Value of Corporate Financial Flexibility in Emerging Countries. *Journal of Multinational Financial Management* 2015. 32-33: 25-41.
70. <https://sputnik.az/economy/20160620/405782672.html>
71. <http://xalqqazeti.com/az/news/economy/67151>